БҰҚАР ЖЫРАУ
ҚАЛҚАМАНҰЛЫ
шығармалары

Tyulemissov Madi مهدی ابواصل

tmadi1@gmail.com

аза стан Республикасы м дениет оры.
М раттас" ылыми зерттеу ж не баспа орталы ы

Б ар жырау ал аман лы

ШЫ□АРМАЛАРЫ

Алматы — 1992

аза стан ылым академиясы, М. О. уезов атында ы дебиет ж не нер институты.

Редакция ал асы: М. аратаев, З. Ахметов,
С. ирабаев, Ш. С тпаева,
Р. Бердібаев, А. Сейдімбеков,
М. Аяпов, М. Жарм хамед лы
(жауапты шы арушы).

Жина ты зірлеп, ал ы с зі мен
т сініктерін жаз ан филология ылымдарынын
кандидаты М хамедрахым Жарм хамед лы.

АЛ Ы С З

Б ар жырау — дебиетімізде аты йгілі, ірі т л а. Оны мірі мен шы армалары туралы деректер тым ша ын. Е а ыры ту ан, лген жылдары да р зерттеушіде р илы т сіндіріліп келеді. Тек жырауды жыр тол аулары а ын рі жинаушы М.Ж.Кепеевті жазып алдыруымен бізге жетуіні зі аса елеулі ж йт. Со ы жылдары Пекин аласыны кітапханасынан табыл ан отыз алты тол ау да (тап ан тарих шы М. Оразбай, жариялаушы дебиетші алым А.Сейдімбеков) лкен лес болып осылды. Б дан тыс йгілі жазушымыз С.М ановты " аза ты XVIII XIX асырда ы дебиетіні тарихынан очерктер" (Алматы, 1942) атты кітабында ы м н ма ынасы зор бір топ жырлары да жырауды жа а бір ырларын ашу а септігін тигізері с зсіз. Сондай а Б ар жы рауды ту ан, лген жылдары ж нінде де ты талпыныс, ізденістер бар.

Б ар жырау шы армашылы ы ертедсн бері здіксіз зерт теліп келеді. Б ан М. уезов, С.М анов, .Мар лан, Е.Ыс майылов, . Ж малиев, Б. Кенжебаев, Х. С йініш лиев, М. Ма ауин, Ы. Д йсенбаев, . М хамедханов, М. Жарм хамедов секілді зерттеушілер айтарлы тай лес осты. Атал ан зертте ушілерді бір тобы жырауды зі айт ан то сан ште айтыс болды деп к рсетсе, енді бір тобы ж зден асып лді деп жа зады, алайда б лардан згешелеу т р ан бір дерек Е.Ысмайы лов кітабында келтірілген. Б л бойынша жырауды ту ан жы лы 1685 деп, ал айтыс бол ан мерзімі 1777 жыл деп керсетілген. Д л осы деректі д рысты ын дебиетші .М хамедхановты "Семей та ы" газетінде (13 май 1977 ж.) жариялан ан ма аласы да д лелдеп берді. Б л м ліметті Б ар жырау рпа ы абыкен азиевтен жазып ал ан А.Сейдімбеков деректсрі де толы растайды. Сол себспті жы рауды ту ан, лген жылдары туралы айт анда. осы м ліметтерді негізге ал ан ж н сия ты.

Б ар жырау міріні ел тарихында "А табан ш бырынды, Ал ак л с лама" атал ан атерлі заманда халы к семі Абылайды асында етіп, оны иын с ттердс а ыл ке ес беретін абыр алы биі атал ан. Осындай ел та дыры шешілер ауыр к ндерде жырау хан а д рыс ба ыт беріп, азат ты пен т уелсіздікті биік ор аны болып отыр ан.

Ол кісіні а ылдылы ы мен к ріпкел, с улегейлігі туралы сан алуан а ыз гімелер бар. Б л ж нінде М. Ж. К пеев: "За манында ы сыншылар ол кісіні (Б арды айтады — М.Ж.) "к мекей улие" дейді екен. К мекейі б лкілдеп с йлейді де отырады екен. ара с з жо , аузынан шы ан с зіні б рі жырлауменен шы ады екен" — деп жазады. Б ан ара анда, жырауды бізге жеткен тол аулары есепсіз к п жырларды шет жа асы ана болса керек.

Б ар жырау шынды ты бетке айтатын батылды ымен де дараланады. Кейбір ты ыры а ты ыл ан саяси м селелерге орай хан алдында ешкім батып с йлей алма анда, жырау ана иядан исын, иыннан жол тауып беретін бол ан. Бірде Абылай хан к ршілес орыс еліне арсы жоры ашпа бол анда, Б ар жырау м ны немен тынатынын болжап, ха лы шін атерлі жаулы жолынан са тап алады. М ндай жа дай тек ханмен ана емес, бас ыншы жауды же у жолын да ы р илы талас тартыс кезінде де болып отыр ан. Сондай с ттерде де жырау ара ылды а жарып, тек ана шын ды ты бетке басып айтатын бол ан. Осы талаптар а с йкес оны к птеген жырлары Абылай хан а арнау т рінде айты лып, лкен саяси леуметтік м селелерді оз айды. Жырау б л тол ауларында азатты к ресті жалынды басшысы Абы лай ханны ас а т л асын жасау а да мол лес осты. Ел та дыры таразы а т скен ауыр кездерде ханны ділдігі мен а ыл парасатына, к регендігіне ден ойып, оны ерлігі мен е бегін жо ары ба алады ("Отыз жас а келгенде, Д ниедей ке еді . Отыз бес жас а келгенде, ара суды бетінде Сы ылып а ан се еді . ыры жас а келгенде, Алтынды тоннын же і еді "...).

Жырауды ж ртты татулы бірлікке, адамгершілікке ндеген гіт насихатты жырлары да сан алуан. Б ларда ол хал ымызды ертедсн келе жат ан жол жорал ысы мен салт д ст рін негізге ала отырып, м сылман дініні а ида шартта рын да лгі ете білді. Б л м селелер бізде ж йелі с з болып келгендіктен, жырауды дейі б ркемеленіп келген кейбір ырларына ана то талуды ж н к рдік.

Б ар жырауды айту а тиым салынып келген бір ыры: орыс отаршылды ына арсы ажырлы к ресі дер едік. Ол ш райлы оныс, ш йгінді жерлерді біртіндеп басып алып, сол мекендерге бекіністер сала баста ан отаршылдарды б зы пи ылдарын ж рттан б рын сезіп, содан са тану а ша ырды, тіпті, сол кіндік кесіп, кір жу ан ата онысты тастап, б рын ы Асан ай ы айт ан Жиделібайсын а оныс аудару ажет деп тапты. Жырау ту ан хал ыны сол т ста ы ауыр халін б лайша сипаттайды:

Ш ршітпенен ла тас,
ыр ызбенен ж баптас,
Ортасында йлы ып,
Кетпейін десе жері тар,
Кетсйін десе алды артын
оршап ал ан к пір бар.
йлы ан ойдай амалып,
Б йірінен шаншу адалып,
Сорлы аза алды, ойла!

Б арды к регендігі мен кеме герлігі, алдын болжа ыш білгірлігі оны йгілі "Хан а жауап айтпасам" деген тол ауынан аны а арылады. М нда ол Асан ай ыны " илы илы заман болар, ара ай басын шортан шалар" де ген ж мбак с зіні м нін ашу а байланысты болаша орыс боданында ы ж ртты , сіресе, жастарды жай к йі андай болады деген к рделі м селені жан жа ты амтып суреттейді. Жырау алда ы сол заманды бейнелегенде, адамны рухани к йреп азып тозатынын, аяусыз ырылып зобала а шырайтынын тап басып сипаттайды.

Б ар жырауды зіндік рнек, м нерін айт анда, оны аз с зге к п ма ына сый ызатын шеберлігін б ліп ата ан ж н. М ндай жолдарды ма ал м тел іспеттес болып рылатынын к реміз. Б лар осы сипаттарымен лкен ойды орытып жи на тау д режесіне к теріледі.

мір к ріністерін ке інен амтып бейнелеуі жа ынан ол жазба дебиетке бір табан жа ын т рды, зінен кейінгі лы Абай а да игі сер етті. аза лендеріні мазм ны жа ынан байып к ркеюіне елеулі лес ос ан жырау ту ан халкыны болаша та дырыны алыптасуына да з жырларымен е бек етті. Сонды тан жыраудын алда м шел тойын атап ткелі

отыр ан кезе де оны отты жырларыны б гінгі т уелсіздігімізді алуымыз а да септігі тигенін ма таныш сезіммен айту а тиіспіз.

Б л жина а жырауды р кезде, р т рлі басылымдарда жары к рген шы армалары топтастырылып, т ыш рет жеке кітап ретінде сынылып отыр. М нда ы ма сат: р алуан жи на тарда шашырап жат ан жырларды басын рап, ле текстіні ылыми негізін салу а талпыныс жасау дер едік. Ал ле ні алыпты н с асын жасау — болаша ты міндеті. Шежірелік деректерді берген жырауды рпа тары: Ш. мірханов пен С.Жа сыбаев а ризашылы сезімімізді білдірсміз.

М хамедрахым Жарм хамед лы,
филология гылымдарыны андидаты.

1)

Бірінші тілек тіле із,
Бір Алла а жазбас а.
Екінші тілек тіле із,
Бір ш ыл пасы залымны
Тіліне еріп азбас а.
шінші тілек тіле із,
шкілсіз к йлек кимеске.
Т ртінші тілек тіле із,
Т рде т сек тартып жатпас а.
Бесінші тілек тіле із,
Бес уа ытты бес намаз
Біреуі аза алмас а.
Алтыншы тілек тіле із,
Алпысбасты а орда,
Арда тал ан аяулы
К нінде біреуге
Тегіннен тегін олжа болмас а.
Жетінші тілек тіле із,
Желкілдеген ту келіп,
Жер айыс ан ол келіп,
Сонан сасып т рмас а.
Сегізінші тілек тіле із,
Сегіз иыр шартарап
Жер т лданып т рмас а.
То ызыншы тілек тіле із,
Т ре із та тан таймас а.
То санда ы арт баба
Топ а жаяу бармас а.
Оныншы тілек тіле із,
Он ай сені к терген,
Омырт асы зілген,
Аязды к нде айнал ан,
Б лтты к нде тол ан ан,
Тар рса ын ке іткен,
Тас емшегін жібіткен,
Ана бір а ырап алмас а.
Он бірінші тілек тіле із,
Омырауы ж парлы,
Иісі ж пар а ы ан,

Даусы удай са ы ан,
Назыменен к йдірген,
ылы ымен с йдірген,
Арда тап ж рген бикеші
Жылай да жесір алмас а.

2)

Ай не болар к ннен со ,
К н не болар айдан со .
былып т р ан б йшешек
урай болар сол ан со .
Хандар киген ам а тон
Ш берек болар тоз ан со .
Е сесі биік ке сарай
Морты болар б лген со .
Т рде отыр ан арт баба
Т ресін жа ылар малдан со .
Т ркіндеген бикеші
Тіркеусіз о да айтар малдан со .
До ала арба ж ре алмас,
Екі арысы сын ан со .
Жігіт жа сы бола алмас,
Ал аны жаман бол ан со .
ос, ос орда, ос орда
осыла онбас малдан со .
оспа ркеш сары атан
ом жасамас майдан со .
Т сі аршынды с луы
Сілкіп т сек салмас малдан со .
Байды лы керпелдес
Ш бала ы тартады,
Айдап ж рген малдан со .
лдемен басын ора ан,
Семсермен шашын тара ан,
и аштап асын ара ан,
К лгенде к рек тісі ас и ан,
ынай белін буын ан,
Ол не болар ерден со .

3)

Айналасын жер т т ан
Айды батпас деме із.
Айнала ішсе азайып,
К л суалмас деме із.
рса ы ша байлардан
Д улет таймас деме із.
Жарлыны жарлы деме із,
Жарлы бай а те келіп,
Жайлау а жарыса к шпес деме із.
Жал ызды жал ыз деме із,
Жал ыз к пке те еліп,
Бір жа анда со ысып,
Кегін алмас деме із.
ландар ойнар у та ыр
урай бітпес деме із.
урай бітпес ба жон
лан жортпас деме із.
рса ы жуан боз бие
лын салмас деме із.
улы ту ан лаша
рса танбасдеме із.
у тая ты кедейге
Д улет бітпес деме із.

4)

Ей, айташы, Алланы айт,
Аты жа сы дайды айт.
Т рт шарияр М стафа
М с ап аш ан аламды айт.
Т ірім с зі б р анды айт,
К лим Алла ранды айт.
Т ірім салса аузы а,
Жан жолдасы иманды айт.
Жаманды а жа сылы
К ктемеген Еділді айт.
ара ылды а жар ан
Наушаруандай ділді айт.
Арсы менен К рсіні айт,
Ла хы менен К л мды айт.

дыретіменжарат ан
Он сегіз мы аламды айт.
А тан сия таныт ан
Д уіт пенен аламды айт.
С йлеу шін жарат ан
С з анасы с лемді айт.
Тірілікте сыйлас ан
Ата менен ана ды айт.
Адам шін жарат ан
ызы ты н убет бала ды айт.
лгеннен со жер ж т ан
ара ал ан дене ді айт.

5)

Алла деген ар болмас,
А ты жолы тар болмас.
Тар пейілді ке імес,
Ке пейілді кемімес.
Берем деген тылмас,
Берік байла ан шешілмес.
азулы жолдар кемілмес,
артайса арт баба ды сыйлай бер,
К ндерді к ні бол анда,
Кімдер де кімні дейсі белі б гілмес.

6)

Ха ты йі мешіт ті,
А ты дай шешіпті.
Арамзада т кпені
Уыз йін кесіпті.
Ибра им Халил жасады,
Т ірім йі Кебені.
Батырлар шін жарат ан
Берен сауыт, жебені.
Сыйлай бергіл к нені,
Сыйлама ан к ылар
зін тап ан енені.
Ибра им Халил жасады
Т ірім йі мешітті.

дайды білмес бинамаз
дайынан кешіпті.
дайы а л болса ,
Шын жарат ан л болса ,
дай та алам зі берер несіпті.
р ашыны жа сысы
б жыландай есіліп,
Боз жор адай б л а ы.
ыр а шы сам к рер деп,
Пана т тар жыл аны.
р ашыны жаманы
сек д кен р аны,
дайыны р аны.
сек пенен айбатты
Зина менен рлы тан
Б рын ы ткен жа сылар
Онан да жаман десіпті.

7)

А са нан биік тау болмас,
Бауырынан аш ан к зен к рінбес.
А шам батпай т н шы пас,
Ажал жетпей жан шы пас.
Ежелгі д шпан ел болмас,
Ектекті кессе же болмас.
араша тор ай аз болмас,
Ша ала келмей жаз болмас,
Ша ан болмай боз болмас,
Іштен ы ыр ту анды
Тезге салса т зелмес.
ара ойды терісін
Сабындап жуса а армас.
ал ан к іл табылмас,
зі нен тумай л болмас.
Сатып алмай л болмас.
м жиылып тас болмас,
л жиылып бас болмас.
Екі жа сы дос болмас,
Дос болса т бі бос болмас.

8)

Ежелгі дос жау болмас,—
Шірне стінде хаты бар.
Ежелгі д шпан ел болмас,—
К ілінде кір, даты бар.
Ежелгі дос жау болмас,—
Айтыс ан оны серті бар.
Ежелгі д шпан ел болмас,—
К ілінде т т ыр керті бар.

9)

С лем бір с зді анасы,
алек ал ан данасы.
Шы ана тан шыр айды,
О біреуді танасы.
Оны с зін та дасан,
Бая ы айт ан жаласы.
тірікті шын ыл ан
Ол Алланы ызыл к зді п лесі.
Айт аны а к нбесе,
Айдауы а ж рмесе,
К ілінде бол ан аласы.
Б рімізді с расан,
отанбайды баласы.
Ар ындарды сабасы,
ара ожа бас болып,
абыл да бол ай д асы.

10)

Жа ын жерден ш п жесе,
Жерді с нін кетірер.
А айынны аразы
Елді с нін кетірер.
Абысынны аразы
Ауыл с нін кетірер.

11)

Жар ж р еткен жайда бар,
Жарау семіз байда бар.
йры ы бітеу ойда бар,
ос анаты к ймеген
анаты бітеу уда бар.
Ат т я ы тимеген
А кірпіш тас суда бар.
зірейіл келгенде,
Жан алар жер айда бар?!

12)

Жар басына онба ыз,
Дауыл со са й кетер.
Жат а тізгін берме із,
Жаламенен бас кетер.
Жаманмен жолдас болма ыз,
К рінгенге к лкі етер.
Жа сымен жолдас болса ыз,
Айырылмас а серт етер.
Ит ж гіртіп, с салса ,
Киген тоны т лкі етер.
Сыпайы сырын білдірмес,
А ырын ана б лк етер.

13)

К кте б лыт с гілсе,
К ктеп болмас не пайда.
К кіректен жан шы са,
айтып елмес не пайда.
Дін м сылман болмаса,
Тіл м сылман не пайда.
ызда ылы болмаса,
р шырайдан не пайда.
Ерге д улет бітпесе,
Ш лдіреген ызыл тілден не пайда.
Мал ара а т спесе,
р айт аннан не пайда.
Байдан айыр кеткен со ,

Мал да кетер не пайда.

14)

Алыстан ызыл к рінсе,
Манат емей немене.
К теріліп ш ан со ,
анат емей немене.
Екі жа сы бас осса,
Санат емей немене.
амшылатып ж гірген,
Шабан емей емене.
Айт ан с зге т спеген,
Жаман емей немене.
С ра анда бермеген,
Сара емей немене.
Кісі а ысын к п жеген,
Арам емей немене.
Іштегі сыр Алла а ма л м,
Сыртында ы улы ы,
Амал емей немене.
Суса анда берген су
Шекер емей немене.
имматсізге* біткен мал,
Бекер емей немене.

15)

ара ар ыма арыса,
ар а адым жер м болар.
Есіл к зден н р тайса,
Бір к руге зар болар.
Батпа ты сай а су т ссе,
Аты арып келгенде,
ткел бермес кешерге.
айырсыз итке мал бітсе,
А ан рып келгенде,

□имматсіз — пейілсіз деген □□ымды береді.

Саумал бермес ішерге.
Жаман болса ал аны ,
имматлі ту ан есіл ер,
Киім пішсе ол атын,
Жа асы кетер к нтиіп,
Етегі кетер салпиып,
лгі болмас пішерге.

16)

Айтар болса Алланы айт,
Та ерте азан ша ыр ан,
Дауысы с лу молланы айт.
з жынысыны ішінде
Дауысы ащы тырнаны айт.
Тауы ж нді таз тырна
Та ырша жерге онбас па,
Таралып ж ні алмас па.
А с ар сты баласы
яда алтау болмас па.
яда алтау бол анмен,
Оны ішінде біреу а ал ыр болмас па.
Ал ырыны белгісі
за тан жемді ілмес пе.
Бірге ту ан ялас
Бізге сау а демес пе.
зі аштан лсе де,
Айырып жемін бермес пе.
С йтіп ж рген кезінде,
Ал ырынан айрылса,
анаты т птен айрылса,
с жаманы жапала
О ан да ор болмас па.
Адамзатты баласы
Атадан алтау тумас па.
Атадан алтау ту анмен,
Оны ішінде біреуі арыстан болмас па.
Арыстаныны барында
Жор асы болса мінісіп,
Тор асы болса киісіп,
Тол амалы амшы алып;

Тол ай да тол ай д урен с рмес пе.
С йтіп ж рген кезінде,
Арыстаннан айрылса,
 анаты т птен айрылса,
Ел ішіне жау келсе,
 тініп оны ала алмай,
Алдына келген жа сыны
 адірін оны біле алмай,
 адыр рмет ыла алмай;
Артында ал ан жамандар
Бас басына тозбас па?!

17)

Б ареке біз келдік,
А ан, Т бет байлар а.
Бесті берсе семіз бер,
Жаздай Б ар жайлар а.
Бермеймін деп атама,
Асауы ды матама.
Шылбырынан берік тартсам,
Шамыр анып шамданып,
Шал асынан жата ма?!
Алпыста ы Б арды
Сілесі рып ата ма?!
 лдары мен к ндері
Мерекеге бата ма?!
Келіп едім зі ні
Т неугі айт ан с зі е.
Тіпті разы болмаймын,
Керегені басында
Екі ары б зі е.
Бермсй алса осы жол,
Жолы паймын деп ойлама,
Жортуылды ерді кезіне!

18)

Шашырап жат ан андар к п,
Шашау жат ан малдар к п.
 айсыбірін айтайын,
Айта берсем с здер к п.
 й артында т бешік
Ерттеулі т р ан ат болар.
 ариясы кімні бар болса,
Жазулы т р ан хат болар.
 зі нен ту ан жас бала
Саудагердей сарт болар.
 зі мен бірге туыс ан
Алаштан бетер жат болар.
Сыйын ан пірі сарт болар,
Бір дай а шет болар.

19)

 термеден кетер ме,
Жарлымын деп бай стар
Байды малын к тер ме.
Тайып кетсе табаны
Шашы ды берсе жетер ме.
Азды ісі бітер ме,
К пті де ісі жетер ме.
К п ішінде бір жал ыз
С йлеп те с зі тер ме?!

20)

Рулыны о ы алса табылар,
Жал ызды тартат ын
Жа ы алса табылмас.
 келі бала жау ж рек,
 кесіз бала с м ж рек,
Жиын болса бара алмас,
Бар анмен орын ала алмас.
Екі к зі ж удіреп,
Т лымша ы салбырап,
К ніндесоны небол анынбілмеймін
 келі бала жау ж рек,
Жиын болса барады,
Барса орын алады.
Бітірер сені дауы ды,
 айтарар сені жауы ды,

К нінде тастан тер жебесі.

21)

Арту арту бел келсе,
Атан тартар б гіліп.
Алыстан ара к рінсе,
Ар ыма шабар тігіліп.
Алыстан жанжал с з келсе,
Азулы с йлер ж гініп.

22)

Абылай ханны асында,
Б ареке жырлайды.
Жырла анда не дейді,
Со ыспа деп жырлайды,
Б ареке деген к рі із.
Со ысса кетер с ні із,
Бізден б рын тіпті,
азіреті алі шері із.
Жаулы жолын с йме із,
Мынау жал ан с м д ние
тпей алмас деме із.
М сылман болсан кеті із,
Сырдарияны суынан
К лдене кесіп ті із.
ш жыл малды ту са тап,
Жиделібайсын жеті із.
Кісісі ж зге келмей лмеген,
ойлары екі абат озда ан,
атын, бала амы шін,
Солай таман жеті із.
Мені жасым то сан ш,
М нан да былай с йлеуім,
Ма ан да болар ауыр к ш.
лет ын тай шін,
алат ын сай шін,
ылма дар жанжал, ерегіс.
Б ылы ты оймаса ,
дайды бергеніне тоймаса ,
А аш йде к пір бар,
К рерсі содан тепеpiш.
П сырманны баласы,
Сір бір ке ес ры ыз,
Бір ауызды болы ыз.
ал ан елді таста ыз,
Б тен елмен йір боп,
Ірге ізді оспа ыз.
К пір алмас деменіз,
Наны атты жеме із.
З бірі катты б л к пір
Алмай оймас деме із!

Ш ршіт келем деген с з бар ды,
К ктен т скен т рт кітап,
Енжіл атты к л мда.
Егер ш ршіт келмесін,
Егер ш ршіт аптаса,
Алып бір кетер а тарып,
К мулі к рден дене ді.
Ш ршіт келсе Сыр а к ш,
Ішет ын суы бар.
Келіп сізді амайды,
йт ндік пен беленді.
Бая ыдай еркін деп,
Сарыар ада алма ыз,
Сір ана шер енді.
Ш ршіт келсе жарамас,
Ай т йі е арамас.
Сай суындай сар ырап,
алай к шіп барасы .
Найман жатыр рінде,
ыр ыз жатыр ш лінде,
Аты жатыр белінде,
Т йе жатыр ле де,
Он сан Алаш билігі
Хан Абылай т ре де.

24)

Ал, тілімді алмаса ,
Ей, Абылай, Абылай!
Сені мен к ргенде,
Т рымтайдай л еді ,
Т ркістанда ж р еді .
білм мбет патша а
Кызметші болып т р сді ,
Сен ай жерде ж ріп жетікті ?
йсін Т ле билерді
Т йесін ба ан л еді .
Сен жиырма жас а жеткен со ,
Алтын т ыр стінде
А с ар стай т ледін.
Д улет сы онды басы а,
ыдыр келді асы а.
Ба йіне т неді ,
Алыстан тоят тіледі ,
ылышы ды тас а біледі .
Алма ан жауы оймады ,
Ал анменен тоймады ,
Несібе ді елден тіледі .
Сен анжы алы Б гембай,
Та ымы кеппес ры еді ,
Т н атып ж не ж р еді .
абанбайдан б рын найза ды
ашан жау а тіреді ?
Абылай ау, Абылай,
Момын а келіп бек болды ,
Ата ды білмес л еді ,
Ата ны тегін с раса ,
Ар ар ранды жат еді ,
Кай жері де т ре еді ?
аршы менен зарда
Жала ая жар кешіп,
Б з то ы ан сарт еді .
Шеше ді ж не с раса ,
ай алтынны буы еді,
Оны да мен білуші ем.
Т рікпеннін т рінде
ашып ж ріп к нелткен к еді.
Ж лдызы туды ау о ы нан,
Жан біткен еріп со ы нан.
Он сан Алаш баласын
Аузы а дай аратып,
Жусатып ж не ргізіп,
Ж мсап бір т рсы олы нан.
А тан болды ау к ні із,
Арсы менен К рсіге
Дау таласты ні із.
зі бол ан к ні де,
Бір к шке сыймайды
Азаткерде лы ыз.
Ашуланба, Абылай,
Ашуланса , Абылай,
К терермін, к нермін,
К теріп аз а саләрмын.
пе менен абынба,
ті менен жарылма,
Орыспенен со ысып,
Басына м нша к терген
Ж рты а жаулы са ынба.
К нінде мендей жырлайтын,
То сан ште ария
Енді са ан табылмас!

25)

Ей, Абылай, Абылай,
атын алма арадан,
ара тумас сарадан.
атын алса арадан,
Алды кетпес баладан,
Арты кетпес жаладан.
атын алма т реден,
Еркегі болар жау жанды,
р ашысы ер жанды.
Т ре берер л туса,
Аузы кетпес парадан.
Мал жинаса ойдан жи,
Майы кетпес шарадан.

Ит жинаса сырттан жи,
Койды бермес орадан.
Аталыдан би койса ,
Адаспас жол мен жорадан.
Атасыздан би ойса ,
Босанбас аузы парадан.
А ар дария су кешпес,
Калма тан алсан ма и бір зайып,
С йегі ді жо алтпас.
Отыны болсын жанта тан,
Катыны болсын алма тан.
Косыны болсын аза тан.
Сегіз иыр шартарап,
Т рт была ды т гел ып,
Т рі де жатып салмактан.

26)

К кшетаудан салдыр ан,
Кара гір жолдары.
Шабан таудан жиылып,
Бес сан болды олдары.
зі он ан К кшетау
К пір ала салды, ойла!
Жар айын деген жерлерге
Шашылып шеті барды, ойла!
Атбасар мен ал тан
Балы ы т тті су еді,
зен бойын шандып ап,
С зекісін салды, ойла!
ар аралы деген таулар а
Кар арасын шаныпты, ойла!
Бетеге мен к дені
Берекесі ашты, ойла!
лытау, шеті Соза тан,
Берекелі жерлерден
К корай шал ын к ре алмай,
Ш бырып аза кетті, ойла!
Н рада бар А мола,
Есілде бар ара ткел,
Екі ткелді аузынан
ара ткелді* салды, ойла!
Баянаула, ызылтау
Оны да к пір алды, ойла!
Ш ршітпенен ла тас,
ыр ызбенен ж баптас,
Ортасында йлы ып,
Кетпейін десе жері тар,
Кетейін десе алды артын
оршап ал ан к пір бар.
йлы ан ойдай амалып,
Б йірінен шаншу адалып,
Сорлы аза алды, ойла!

27)

Кеше ара алма б лінді,
Б лінгенні белгісі:
Б р ан тар ан болысты.
Уа ыдадан азысты,
Буыршындай тіздесті,
Жаманды ты іздесті,
Бірін бірі к ндесті.
Жаула ан ханын ара о бас,
Хан исайса б рі о бас.
Ханын алма жаула ан,
С йткен алма о ба ан.
Сол алма ты ж ртынан
ш ар ара, К кт бе
Иттей лып алма ан.

28)

Б л, б л йрек, б л йрек,
Б л йректей болы ыз.
Судан су а ш йгумен,
К лден к лге оны ыз.
Байлар лы шоралар,

* А мола аласын айтып отыр.

Бас осыпты десін де,
Ма ма басып ж рі із.
Байсалды йге т сі із,
Айнала алмай ат елсін,
Айыра алмай жат лсін.
Жат бойынан т ілсін,
Б рініз бір енеден ту андай болы ыз.
Б л, б л йрек, б л йрек,
Б рылып шар жаз к ні.
Боз мойынды, с р йрек
К лге онар жаз к ні.
К каланы жаратып,
К к дабылды байлатып,
Байлар лы шоралар
К л жа алар жаз к ні.
Байлар ызы бикештер
 ол б л айды ау жаз к ні.
 ымызсыз жиын той болса,
 ызы ы жо ты жаз к ні.
 ызыл турам ет болса,
 ыз аныш болар аз к ні.
Мал бергені болмаса,
Пайдасы жо ты аз к ні.

29)

Он екі айда жаз кслср,
  с алдында аз келер.
Айтып айтпай немене
Заманамыз аз келер.
Сол заманы келгенде,
Ата баба   ол берген,
Кожаларын ас к рер.
Но айларды алым деп,
 улиедей к рерсі .
Но айларды байлары болар сазандай,
С лдесі болар азандай.
А ыретке бар анда,
А с йекті ор т т ан,
 араны онан зор т т ан,
Но айларды пір т т ан,
Татарсы сонда жаза ды ай!

30)

А сары атан еспелі,
Ел жайлау а шы ан ж рт.
А ты жолын к зетпей,
Жаманды ты т т ан ж рт.
Мамырасып, бай болып,
Байсал тауып жорт ан ж рт.
Хан жарлы ын алмады,
Хан а тізгін салмады.
Бая ыдай баршындап,
Бір ауызды болмады,
 ас т рпайы бол ан ж рт.

31)

Садыр, айда барасы ,
Сарысуды к белеп?
Сен ашса да мен ойман,
Ар ыма пен жебелеп.
Енді алды нан шы айын,
Жау ан к ндей себелеп.
А мырзамды лтірді
А сойылмен т пелеп.
Ар ыма ым барында
Жарыс алы келгенмін.
Азаматым барында
Алыс алы келгенмін.
Жа сы болса сенімен
Табыс алы келгенмін.
Жаман болса шаншысып,
Шабыс алы келгенмін.
Сен танымай кетіп барасы ,
Мен ар ын деген арыспын,
Азуы кере арыспын.
Сен б зау терісі ш ншіксі ,
Мен гіз терісі талыспын.
Абылай алдында сен бітсе ,
 дандалытаныспын.

Егер Абылай алдында бітпесе ,
Атасын білмес алыспын.
К ші кетер бір жа а,
Малы кетер бір жа а.
К ш со ынан жете алмай,
Есі шы ар сол ша та.
Жар басына онарсы ,
Жарты лашы тігерсі ,
Ауызы нан ас кетер,
ара к зден жас кетер.
Б л ылы ы оймаса ,
Сонау кеудедегі
Дулы адай бас кетер!

32)

Жал, йры ы аба деп,
Жабыдан айтыр салма ыз.
алы малы арзан деп,
Жаман атын алманыз.
Жабыдан ай ыр салса ыз,
Жау а мінер ат тумас.
Жаман атын алса ыз,
Топ а кірер л тумас.
Жаман атынал аны , —
Т ркініне бере алмай,
Т сегіне жата алмай,
Те рбысы келгенде,
О ды жауап ата алмай,
Жал анда ор бол аны .
Таудан а ан тас б ла
Тасыса яр те ізге.
анша малы к п болса,
Бай уанар егізге.
Жаманнан жа сы туса,
Жа сыдан жаман туса,
Тартпай алмас негізге.

Мырзалы она а пайда,
мал а ас,
Батырлы жолдас а пайда,
жан а ас.
тірік с з о да ы пайда,
иман а кас,
ткір пыша ол а пайда,
ын а ас.

34)

Ас ар тауды лгені, —
Басын м нар шал аны.
К ктегі б лтты лгені, —
Аса алмай таудан ал аны.
Ай мен к нні лгені, —
Е кейіп барып бат аны.
Айдын шал ар лгені, —
М з болып тастай ат аны.
ара жерді лгені, —
ар астында ал аны.
лмегенде не лмейді,
лімні хаты лмейді.

35)

Бірі етек, бірі же бол ан,
Ежелден са ан ел бол ан,
Орта ж зден кісі жо .
Найзасыны шы алтын,
Кіші ж зден кісі жо .
Енді б ан арап т р аннан
Бас а ылар ісі жо .

36)

Жиырма деген жасы ыз,
А ып жат ан б ла тай.
Отыз деген жасы ыз,
Жар а ойна ан ла тай.
ыры деген жасы ыз,
Ерттеп ой ан р аттай.

Елу деген жасы ыз,
О да бір к шкен ел екен,
Алпыс деген жасы ыз,
ай ылы м ды к н екен.
Сексен деген жасы ыз,
ара ы т ман т н екен.
То сан деген жасы да
Ажалдан баска жо екен!

37)

аза ты ханы Абылай,
А иы ты аспан а
шпастай ып торлады.
ла ан а сайды,
аза ты амал ор аны.
ай ырма ыз, ханзадам,
Айтпасыма болмады,
Батыры тті Б гембай!
иядан и у т гілсе,
Атты басын тартпа ан.
исапсыз ол к рінсе,
ор ып жаудан айтпа ан.
аза деген хал ынан,
Батыр шы ан да ынан,
арсылас ан асылдар
ор асындай бал ы ан,
Батыры тті Б гембай!
Б та ты м йіз б ысы,
Саласында жайыл ан.
Мылты ат ан мергені
Киігін ойдай айыр ан.
ланы лындай тула ан,
Т лкісі иттей шула ан.
ыс ыстайтын жері ді
Сол сы ылды тау ыл ан,
Батырын тті Б гембай!
Асу сал ан тас б зып,
Тарба атай белінен.
ол ондыр ан ос тігіп,
Борлы деген к лінен.

алма ты шап ан шулатып,
А ш уліні рінен.
оныс ыл ан найман а
Б рін уып жерінен,
Батыры тті Б гембай!
аракерей абанбай,
анжы алы Б гембай,
аздауысты азыбек,
Ша ша лы Ж нібек,
Ормандай к п Орта ж з,
Содан шы ан т рт тірек.
Т ыр бол ан сол еді,
Сіздей т ре с ар а.
Б йгелі жерде ба бол ан
Сіздей ж йрік т лпар а.
ай ырма ыз, ханзадам,
Келмей т р аузым айтар а,
Батыры тті Б гембай!
кпе ыл ан ел шін,
Жауда кеткен кек шін,
аза ты абырой арына
Сарып ыл ан бар к шін,
айырлы болсын хал ы а,
Сабыр ыл, ойлап келмесін,
ария келіп жырлап т р,
Е бегі сі ген ер шін,
Батыры тті Б гембай!

38)

лемді т гел к рсе дс,
Алтын йге кірсе де,
Аспанда ж лдыз аралап,
Ай н рын стап мінсе де,
ызы а тоймас адамзат!
лемді т гел білсе де.
ызы ын олмен б лсе де,
ызы ты к ні ырындап,
исынсыз к йге т ссе де,
мірге тоймас адамзат!
Жа ындап ажал т рса да,

Жаны а ылыш рса да,
алжырап, к іл арайып,
арауытып кезі т рса да,
мітін оймас адамзат!

39)

ор анды ша ар аласын
аза білмес, сарт білер.
Т с айылды бат анын
Иесі білмес, ат білер.
Ер жігітті адірін
А айын білмес, жат білер.
ой а ош ар т болса,
озы рттан лмейді.
ой бітерде отаншы ит
Б ріге кой бермейді.
Ауылда адам бар болса,
Ауыл ала болмайды.
Ел иесі т болса,
Хал ы ала болмайды.
лгісіз с з болмайды,
Матасыз б з болмайды.
С з арлы ер болса,
Айтылмас шын с з болмайды
Алтындай асыл с зі ді
адіріне жетіп ба алап,
Ты дайтын ер кез болмайды.

40)

Бик тау а жарасар,
Ы ынан тиген панасы.
Тере сай а жарасар,
Тобыл ылы саласы.
Ер жігітке жарасар,
олына ал ан найзасы.
Би жігітке жарасар,
Хал ына тиген пайдасы.
А са ал а жарасар,
Тілеу орлы айласы.
Б йбішеге жарасар,
Еміздіктеген сабасы.
Келіншекке жарасар,
Емшектегі баласы.
ыз он беске келгенде,
Шашынан к п жаласы.
Б л жал анда бір жаман,
А айынны аласы.

41)

й, заман ай, заман ай,
Т сті мынау. т ман ай,
Істі б рі к м н ай.
Баспа тана жиылып,
Фани бол ан заман ай.
л тандар жиылып,
д а бол ан заман ай.
Ар ыма ын жо алтып,
Тай ж гірткен заман ай.
Азаматы лапты,
Ж рт талы бол ан заман ай.
Ар ыма ты жалы жо ,
Жабылар жалыменен те елер.
Жа сыларды малы жо ,
Жамандар малыменен те елер.
Ар ыма жалсыз, ер малсыз,
Алланы аманат ой ан н рсесі
ай к ні алары болжалсыз.

42)

Хан а жауап айтпасам,
Ханны к ілі айтады.
андыра жауап с йлесем,
Хал ым не деп айтады?
Хан Абылай, Абылай,
ай ылы м ндай хабарды
С рамаса не етеді?
С ра ан со айтпасам,
Кісілігім кетеді.

Енді айтайын тындаса ,
Ма ан а ар ылмаса .
ара ай судан ашып,
Ш лге біткен бір дара .
Шортан су а шыдамсыз
Балы тан шы ан бір ара .
Ойлама шортан шпас деп,
ара ай а шы пас деп.
К н батыстан бір д спан,
А ырда шы ар сол т стан.
зі сары, к зі к к,
Басты ыны аты поп.
К н шы ыс а арайды,
Шашын алмай тарайды.
дайды білмес, діні жо ,
Жаманды та міні жо .
Осы сынды бір к пір,
Аузы басы ж н к пір
Жаяулап келер ж рты а.
Жа алы шекпен кигізіп,
Балды май жа ар м рты а.
Жемірлерге жем беріп,
Ел амын айт ан жа сыны
С йлетпей рар ртына.
Бауыздамай ішер аны ды,
лтірмей алар жаны ды.
а аз а жазар малы ды,
Есепке салар бары ды.
Елі ді алар олы нан,
скер ылар лы нан.
Тексізді т рге шы арып,
Басы а ол к н ту анда,
Те дік тимес олы нан.
Б л айт ан с з, Абылай,
Болмай алмас арты нан,
Естісе міне арты нан!

43)

алданменен рысып,
Жеті к ндей с рісіп,
Сонда ы жолдас адамдар:
аракерей абанбай,
анжы алы Б гембай,
Ша ша лы Ж нібек,
Сіргелі ара Тілеуке,
ара алпа ылышбек,
Текеден шы ан Сатай б лек,
Шапыраштынаурызбай,
аумен, Д лет, Жепек батыр асында,
Ба д улеті басында.
Се кібай мен Шойбек бар,
Та сы ожа, М мбет бар.
ас араудан Молдабай,
атарда жаксы алдырмай,
Есен л батыр ішінде,
кей батыр жиылып,
Абылай салды жарлы ты.
алдан ханды ашырып,
Шеп сал ан жерін б здырып,
рысты атты ыздырып,
асым ханны шешесін
Хан Абылай ал ан ды...
Жабы деген алма ка
Тырна ын атты батырды.
Б зылып алмак кеткен со ,
кей батыр жиыл деп,
Хан Абылай ша ырды.
Бір т беге жиылды,
м т бедей ийлді.
Б ліске олжа т ссін деп,
Хан Абылай б йырды.

44)

Басы а біткен к ні із,
т ты болсын лы ыз
Хан Абылай атанды ,
Д ниеден шы пай міні із.
Алтын такты стінде,
ш ж зді басын к рады .
Жетім менен жесірге

Ешбір жаман ылмады .
ділетпен ж рді із,
депті іске кірді із.
Арманы бар ма, хан ием,
М ртебелі т беге
Жауы ды алып жайлады .
Жеті к н кіріп рыс а
лімге басты байлады .
Айтар с зім осы д р,
А ылы бар хан еді ,
М ны т бін ойла ын.

45)

Атам бол ан жиырма бес,
ызы ты к нде ыздыр ан,
Асуды талкан б здыр ан,
ызды ауылды к ргенде,
Б ла дат ан жиырма бес.
Т стен аш ан т лкідей
Сыла дат ан жиырма бес.
К лдір к лдір кісінетіп,
К ре ді мінген жиырма бес.
К рек тісін ас айтып,
С луды ш ан жиырма бес.
Іздесе де табылмас,
К рілік шіркін не ылмас.
Ая ы ды баса алмай,
Келін бала келгенде,
Ауызы ды аша алмай,
Уа ытты ісі иын ды.
Уа ытымыз жеткен со ,
Айтып айтпай немене,
Мезгіліміз ткен со .
Жайнап т р ан ызыл шо
Су йылып шкен со .
Жайнап ж рген заманым,
Басымнан б йтіп к шкен со .
Уа ытым жо , не айтайын,
Уа ытым мені ткен со .
Уа ытымны ткені,

Мезгілімні жеткені,
атты тама шайнар а
Мен па ырда тіс бар ма?
Арыстандай а ыру а
Б д німде к ш бар ма?

46)

былып т р ан б йшешек,
урай болар сол анда.
А иы б ркіт т мендер,
Екі анат тал анда.
С ге к рме, Абылай,
Мен па ырда сын бар ма?
Уа ытым м ндай бол анда.
Уа ытым кетті басымнан,
Хан Абылай атанып,
Жайнап шы ты жасы нан.
Мейманасы тол анда,
Уа ыты ыз бол анда,
арашы ашар асы нан.
Ханны жаксы болма ы
арашыны елдігі.
араша хал ы сыйласа,
Алтыннан болар белдігі.
Жаксы жігіт л туса,
Патшадан болмас кемдігі.
Айтсам с зім таусылмас,
Токталсын с зім ендігі.

й, Абылай, сен он бір жасы да
ншейін ак л еді .
Он бес жас а келгенде,
Аркада білм мбет т рені
Т йесін ба ан к л едін...
Абылай аты жо еді,
Сабалак атпен ж р еді .
Жиырма жас а келгенде,
Оны да к рген жерім бар.

Жаныс арабайды олында
Т ндс ту ан л еді .
Жиырма беске келгенде,
Ба ты берді басы а,
Та ты берді асты а.
Отыз жас а келгенде,
Д ниедей ке еді .
Отыз бес жаска келгенде,
ара суды бетінде
Сы ылып а ан се еді .
ыры жас а келгенде,
Алтынды тонны же і еді .
ыры беске келгенде,
Жа сы жаман демеді .
Елу жас а келгенде,
ш ж зді баласыны
Атыны басын бір кезе ге те еді .
Елу бес жас а келіпсі ,
Елу бес жас а келгенде,
Жа сы болса толарсы .
Жаман болса , маужырап барып соларсы .
Алпыс бес жас а келгенде,
рбір ат а онарсы .
Ж мсаса бала тіл алмас,
атыны арсы шауып ялмас,
р нешік к ні сол болар.
Е кейіп ора орар а,
То айып маса тererге...
Жетпіс жас а келгенде,
Жетпіс деген жел екен,
Шала ауырып пір екен...
Жетпіс бес жас а келгенде,
Жылуы болмас ойынны ,
аруы болмас сойылды ,
лмесе де жойылды ,
р ата а ойылды .
Сексен деген сор екен,
Шындап р ан пері екен.
Сексен бес жас а келгенде,
Екі ара к зді алар,
Ауызда ы с зді алар,
Бойы да ы лді алар,
Беті дегі н рды алар,
Бойы да ы шырды алар,
Аузы да ы тісті алар,
Беті дегі т сті алар,
олы да ы істі алар,
лмегенде не алар?!
То сан бес деген тор екен,
Д йім жанны оры екен,
ар иын десе екі жа ы ор екен.
Найза бойы жар екен,
Т сіп кетсе т біне
Т бі жо тере к л екен.
Ел онбайтын ш л екен,
Келмейт ын неме екен!

ай ысыз й ы йы тат ан, ханым ай,
айырусыз жыл ы бактыр ан, ханым ай
алы сыз атын штыр ан, ханым ай,
ш ж зден ш кісіні рбан ылсам,
Сонда алар ма екен жаны ай!

49)

К пшек санды к ре ді,
Т бия а жарат ан.
ыры сан ара алма ты
Жарлы ына арат ан.
Айбалтасын алтынменен булат ан.
Алафасын арттырып,
Арпалап атты унат ан.
Лабашы деген бір еліні
Антыменен улат ан.
Ераншы мен Серенді
Тоз ындатып шулат ан,
Беріштесін ж рт стінен дулат ан.
Е сесі биік боз орда
Салтанат а орнат ан.

Болаттан шеге со тырып,
Ша ыра ын торлат ан.
шбу ердан бек (дарун),
Жасыл к лге м слихат а келтіріп,
Мыс таба а толтыр ан.
азы ын алайыдан а тырып,
То па ын сом алтыннан со тырып,
Ны ара к міс шаптырып,
Был ары саба пістіріп,
Шыны ая пен іштірген.
Орынды ын оймыштап,
Ою на ыш салдыр ан,
Санды ын сары алтын а малдыр ан.
К шсе ыр ын арта алмас,
ыры мы атан тарта алмас.
ызыл ая мал жиып,
алижесін алдыр ан.
Ал ын шы ын аркалап.
Бетіне бедер кам а салдыр ан.
Туырлы ы ара кес,
Толылы бір т лігі ,
шы адан стат ан.
Байта ы байып мал беріп,
Байра ты жерге ыстат ан.
адiлдігін Наушеруан адiлге жеткерген,
Жомартлы ын Хатымтай жомарттан ткерген.
К нде мехман к зетіп,
Кесекілеп ет берген.
Имандыны ісіне арап бет берген,
Бір дайды дидарын
Сен к рмесе , кім к рер,
Табандаскан д шпан а
К нінде ылыш шауып ткерген.

50)

Ай, айтамын, айтамын,
Мінген аты айтамын.
лында емген, тайда емген,
К наны да арда емген.
Д ненінде йреткен,
Жібектен ар ан с йреткен.
Бестісінде белі к шті болсын деп,
Бес байтал а салдыр ан.
Алтысында аттай м рнын танат ан,
Жетісінде жетіп лан шалдыр ан.
Сегізінде серке сан деп атан ан,
То ызында тола семірген,
Онында о жыландай ар ы ан,
Ойнай бас ан ая тым,
От орындай т я тым,
и аш амыс ла тым,
Саптыая тай еріндім,
Сарымса тай азулым.
Сауырсын кере жара ан,
Кекілін ыздай тара ан,
Тоста ан к зді торыны
Топ тар амай мінсене,
Елі ні амын жесене.
Есіліп ке ес айтсана,
Айта да айта кетсін ж ртына.
М здар да м здар атсын м рты а.
Еш келмеді ырты а,
Ке Абылай, ке аям,
Ш бар а аш ба жон
Мекен еткен ш лде, аям,
Телі менен тентегі
Иіліп алды а келді, аям!

51)

Кешер еді к ш бастап,
К шкені де и аштап.
атар атар нар тіркеп,
алы кілем жаптырып.
айрак алса тастатпай,
Алып келді таптырып.
ыздары а ызыл ала тон кигізіп,
ырмызы а малдырып,
К шке жор а мінеді,
Жол стінде салдырып.
Б йбішелер келеді к ш алдында,

Жал ыз жал ыз бастырып,
К шіні айдынына састырып.
Жолаушыны то татып,
Сары атанды ба ыртып.
Шаба кірсем сары ая ,
К йып берді мас ылып.
Жолаушыны рге, ыр а а ыртып,
Жолаушы айта барар.
Т шкен базары зор екен,
Д улеті оны шу екен.
Су тілесе бал беріп.
Сарты екен б йбіше
алдия а ж ртына,
рнекті екен б йбіше.
З уре мен Батбадай,
Келбетті екен б йбіше!

52)
К к к гершін, к гершін,
К к кептер шар жем шін.
К к ала ал ан жамылып,
Ерлер жортар мал шін.
Те , те шін, те шін,
Терек кестім сал шін,
Теніз кештім мал шін,
атардан алдым кім шін,
(...) саба шін,
Жиын а барып орландым,
Тен рбымнан кем шін,
Алла а карай зарландым.
Т рде т р ан (...)
Сілкіп ала байландым.
Еділді ар ы жа ын
Алты ай ж ріп айландым...
Салпы ерінді жыл ы шін.
Естектен ла алалы к п жыл ы
Айдап алдым бермеген.
Жыл ы иесі келмсген,
келсе да ы бермек жо ...
Алладан х кым келмей лмек жо .

53)
Ба аналы орда, басты орда,
Байсал орда он ан ж рт.
ара т лкі, кармалжын
астаспай киген ж рт.
А сары атан аспалап,
Ел жайлау а шы ан ж рт.
Ха ты жолын к зетпей,
Жаманды ты ан ж рт.
Бас ая ы бай болып,
Б секе д урен с рген ж рт.
Байт беті ма ылдап,
Байсал тауып рген ж рт.
Туырлы ы ара кес,
Тура, тура бол ан ж рт.
То ты келсе саспа ан,
Шоралар сауымын ішігі тауыспады,
А ар б ла с тті ж рт.
К п жылдар а бек сактап,
Есен де есен бол ан ж рт.
Ба аналы орда, басты орда,
Байсал орда он ан ж рт.
Мамырап ел болып,
Байсалды жайлау табылды,
К лдей ам а тесеніп,
К рікті ханым т скен ж рт.
Ханым берген кам а тон
Жырау киіп кеткен ж рт.
І карлар алша дап,
Атпен той а келген ж рт.
К ріп ту ан к кше тай
К ре астында ат бол ан ж рт.
К ле келі (...)
К пке оныс берген ж рт.
К бе байлар семіріп,
К к ба ары бол ан ж рт
Ке ілдестер би болып.
К пке енес айткан ж рт.

54)

Ханымыз отыр а рып,
Хал ы ыз отыр бас рып.
Сабаны кел орда а,
ран о ыт молда а.
Ханны с зі т зік деп,
Орынсыз с зді жолдама.
Б рын ы ткен б рі лді,
арсы болма Алла а.
Т ле, азыбек кісіміз,
Жа сы, жаман кішіміз,
Б л с зіме т сі із,
Д мі ізді іші із,
Риза болса дай а,
Т зелер сонда ісі із.

55)

Б л кісі жыл ымен бірге бір ат берсін,
Майы бар екі жыл ы р ат берсін.
Берсе ренжімей берсін,
Ренжитін болса егер,
Астымда ы к кшола а дайым уат берсін.
зінде жо болса батырларынан с рап берсін,
Аузында тісі жо арта болып ж рмесін.
Бар ан кісіні шылбырын зер
Тарпан болып ж рмесін.
ыла ды ы базарды ша ан б зіндей болсын,
с лулы ы т рсні зіндей болсын,
Ж рісі Б ар жырауды с зіндей болсын!

АЛЫСТАН КЕЛГЕН АСЫЛ М□РА

1)

Ай, Абылай, Абылай,
Же беген жауы алмады ау,
Алма ан жерін аз алды ау.
Бетке алса сте коймады ,
Алса та ы тоймады ,
Несібе ді елден ойлады .
Ата ды білмес к л еді ,
Ата тегі ді с раса,
Ар ар ранды жат еді ,
ай жері де т ре еді ?!
Ж лдызы туды о ы нан,
Жан біткен ерді со ы нан.
Он сан Алаш баласын
Жусатып ойдай ргіздін,
Ж мсап ж рсі олы нан.
Ай, Абылай, Абылай,
Он бір ана жасында,
шейін а л едін.
Он бес жаска келгенде,
білм мбет т рені
Ар ада ж ріп ан ырып,
Т йесін ба ан л еді .
Абылай аты жо еді ау,
"Сабала " атпен ж р еді .
Оны да к рген жерім бар,
Жаныс арабайды колында,
Т нде ту ан л еді .
Жиырма беске келгенде,
Бакыт онды басы а,
Та ыт келді асты а.
Отыз а бден келгенде,
Ке д ниеге кенелді .
Отыз беске келгенде,
ара судын бетінде
Со ты ып а ан се еді .
ырык жас а келгенде,
Алтын тон а же болды .
ырык беске келгенде,
Жа сы жаман демедін.

Елу жас а келгенде,
ш ж зді бар баласын
Бастап зі келді де,
Аттарыны бастарын
Бір кезе ге тіредщ.
Алпыс жас а келгенде,
Жа сы болса толарсы ,
Жаман болса маужырап,
Ж нжіп барып соларсы .
Алпыс беске келгенде,
рбір ат а онарсы .
Ж мсаса бала тіл алмай,
атыны арсы шабар ялмай,
К рген к ні сор болар.
Жетпіс жас а келгенде,
Жа ьглып с зден аларсы .
Жетпіс тол ан жел екен,
Шала ауыр анмен те екен.
Жетпіс бескс келгенде,
Жылуы болмас ойны ны ,
ау ары болмас сойылы ны ,
Сслкілдеп тірі ж рерсі .
атардан шы ып аула тап,
Жан лазып аларсы .
Са ал шашы жслкілдеп,
М жіліп бден боларсы .
удем жергс ж рс алмай,
Бірсуге ж к боларсы .
лмссс дс жойылды ,
Ар атта а койылды .
Сексен деген сор скен,
Шындап р ан пср і«скен.
Сексен бес жаска келгенде,
Екі ара к зі ді алар,
Аузында ы с зі ді алар,
Бойы да ы лі ді алар,
Беті дегі н ры ды алар,
Т ні дегі шырынды алар,
Саудыратып тісінді алар,
лмегенде не калар?!

То сан бес деген тор екен,
Д йім жанны оры екен.
ар иын десе мтылып,
Екі жа ы ор екен.
Найза бойы жар екен,
Т сіп кетсе т біне
Т псіз тере к л екен,
Елсіз жат ан ш л екен,
Келмейт ын неме екен.

2)

К ллі лемді арат ан,
Е алдымен Алланы айт.
Бойы а жан тарат ан
Аты жа сы Т ірді айт.
Т рт ш дияр М стафа
Кітап аш ан алымды айт.
М хамметті аяты,
Алла с зі ранды айт.
Пай амбарды с ндеті
Бес уа ыт ы намазды айт.
Т ірім салса аузы а
Жан жолдасы иманды айт.
Жаманды а жа сылы
Еткен таза арынды айт.
ара ылды а жар ан
Науш руандай ділді айт.
Арзы менен к рзіні айт,
Лау а менен каламды айт.
діретімен жарал ан,
Он сегіз мы аламды айт.
А тан сия таныт ан,
Д уіт пенен аламды айт.
С йлеу шін жарат ан,
С з анасы с лемді айт.
Тірліктегі сыйлас ан,
Ата менен ана ды айт.
Адам шін жарас ан,
ызы ты н убет бала ды айт.
лгеннен со жер ж т ан,
ара алар дене ді айт.

3)

былып т р ан б йшешек,
урай болар сол ан со .
ыран б ркіт т мендер,
ос топшысы тал ан со .
С ге к рме, Абылай,
Мен па ырда сын бар ма?
Уа ыт мынау жеткен сон!
Уа ытым кетті басымнан,
Жылдарменен таласып.
Жайнап шы ты жасы нан,
Хан Абылай атанып.
Малмен ісі бол анда,
Уа ыты ыз тол анда,
араша кашар асы нан.
Ханны жа сы болма ы, —
арашаны елдігі.
араша хал ы сыйласа,
Алтыннан болар белдігі.
Жа сы йел л туса,
Патшадан болмас кемдігі.
Аталы с зім таусылмас,
зі артын ендігі.

Он сегіз мы аламды жарат ан,
Айтар болса Алланы айт.
Кемелді етіп санатпен,
Саулы берген т ірді айт.
Аузы а иман йірткен,
алиассалам М хамметті айт.
М сылман болса алдымен,
Іншалла и бисмілданы айт.
Та ертс азан ша ыр ан,
Дауысы с лу молданы айт.
з жынысыны ішінде
Дауысы ащы тырнаны айт.

Тауы ж нді таз тырна
Та ырша жерге онбас па?
Таралып ж ні алмас па?
А с ар сты баласы
яда алтау тумас па?
Соларды да ішінен
Біреуі ана ал ыр болмас па?
Ал ырыны белгісі,—
за тан жемді ілмес пе?
Бірге ту ан ялас
Бірге сау а жемес пе?
зі аштан лсе де,
Жемінен б ліп бермес пе?
С йтіп ж рген кезінде.
Ал ырынан айрылса,
анаты т птен айрылса.
с жаманы жапала
О ан да ор болмас па?
Адамзатты баласы
Атадан алтау тумас па?
Атадан алтау ту анмен,
Соларды да ішінен
Біреуі ана арыс болмас па?
Арысыны белгісі,—
Ісінен ай ын болмас па?
Сол арысы барында,
Жор асы болса мінісіп,
Тор асы болса киісіп,
Тол амалы амшы стап,
Тол ап д урен с рмес пе?
С йтіп ж рген кезінде,
Арысынан айрылса,
Ел шетіне жау келсе,
Ел ішіне дау келсе,
Бел буып жау а шаба алмай.
Белдесіп жауды же е алмай.
Ортасында бар жаксыны
адірін де біле алмай,
адір рмет ыла алмай,
Артында ал ан жамандар
Бас басына тозбас па?

5)

Керей, айда барасы ,
Сырды бойын к белеп.
Сендер кашса , мен ойман,
Ар ыма пен жебелеп.
Енді алды нан шы айын,
Жау ан к нше себелеп.
А мырзамды лтірді
А сойылмен сабалап.
Мен ар ын деген арыспын,
Азуы алты арыспын.
Сен б зау терісі ш ншіксі ,
Мен гіз терісі талыспын.
Абылай алдында бітіссе ,
дандалы таныспын.
Егер Абылай алдында бітпесе ,
Атасын білмес алыспын.
К ші кетер бір жа а,
зі кетерсі бір жа а,
К ш со ынан салпа тап,
Есі кетер сол ша та.
Жар басына амалып,
Жарты лашы тігерсі .
Аузы да ы асы кетер,
К здері е жасы келер,
Б л ылы ы ды оймаса ,
Сонау кеуде дегі ал ай ан
Дулы алы басы кетер.

6)

лемді т гел к рсе де,
Алтын йге кірсе де,
Аспанда ж лдыз аралап,
Ай н рын стап мінсе де,
ызы ка тоймас адамзат.
лемді т гел білсе де,
ызы ын олмен б лсе де,

ай ылы к ні абарып,
азалы к йге т ссе де,
мірге тоймас адамзат.
Жа ындап ажал т нсе де,
Жанына ылыш рса да,
алжырап к іл арайып,
арауытып к зі т рса да,
мітін збес адамзат!

7)

Ай, заман ай, заман ай,
Басты мына т ман ай,
Істі б рі к м н ай,
Баспа , тана жиылып,
П ни бол ан заман ай!
л тандаржиылып,
д а бол ан, заман ай!
Ар ыма ын жо алтып,
Тай ж гірткен, заман ай!
Азаматын латып,
Ел талы ан, заман ай!
Ар ыма ты жалы жо ,
Жабылар жалымен те елген,
Жа сыларды малы жо ,
Жамандар малымен те елген,
Мына заман ай заман,
Тол ып жат ан, заман ай!
Ар ыма жалсыз, ер малсыз,
Алланы аманаты бол ан жан
алай алар болжалсыз,
Тол андыр ан, заман ай!
Шашырап жат ан андар к п,
Шашылып жат ан малдар к п,
айсыбірін айтарсы ,
Айта берсе с здер к п.
й алдында т бешік
Ерттеулі т р ан ат болар.
К пті к рген ария
Жазулы жат ан хат болар.
зі нен ту ан бел бала
Саудагердей сарт болар.
зі мен бірге туыс ан
Алаштан бетер жат болар.
Сиын ан пірін саудалар,
Бір дай а шет болар.
термемен кетер ме
Жарлы жа ыбай бай стар?
Байды малын к терме,
Тайып кетсе табаны ,
лтіріп алса п лесін
Т леуге шашы жетер ме?
Азды да ісі бітер ме,
К пті де ісі жетер ме?
К п ішінде бір жал ыз
анша с йлеп отырса ,
пас а с зі тер ме?

8)

Абылай ханны асында,
Б ареке жырлайды.
Жырла анда не дейді,
Со ыспа деп жырлайды!
Зарын осып жырлайды,
Со ыспа деп жырлайды,
Б ар деген к рі із!
Со ыспен кетер с ні із,
Жауласты жолды с йме із.
Мынау жал ан с м д ние
тпейді менен деме із.
Сырдарияны суынан
Кесіп рі ті із.
ш жыл малды тусытып,
Жиделібайсын жеті із.
Ш райлы жерді йы ы, —
Адамы ж зге келмей лмеген,
Малы екі рет т лдеген,
Ел ж рты нын камы шін,
Солай таман кеті із.
Мені жасым то сан ш,
М нан былай с йлеуім

Ма ан болар лі к ш.
ліп алатын тай шін,
Иен алатын сай шін,
ылмандар жанжал, ерегес.
Егер тілімді алмасан,
Ай, Абылай, Абылай,
Сені мен ал аш к ргенде,
Т рымтайдай л едін.
Т ркістанда ж р еді ,
білм мбет т рені
ызметінде т р еді .
алтылдап ж ріп к нелткен,
йсіндегі Т ле биді
Т йесін ба ан л еді .
Сен жиырма беске келген со ,
Ба онды да басы а,
Алтын та ты стінде
Ак с ардай т леді .
Д улет бітіп басы а,
ызыр келді асы а,
Бейішке на т неді .
Алыстан тоят тіледі ,
ылышы ды тас а біледі і
Алмаса жауы ды оймады ,
Алса да сте тоймады ,
Ырызды ты елден ойлады .
Уа, сен анжы алы Б генбай,
То ымы кеппес ры еді .
Т н жастанып ж р еді ,
абанбайдан б рын найза ды
ашан жау а тіреді ?
Абылай ау, Абылай,
Момын а келіп бек болды ,
Ата ды пас л еді .
арсы менен зарда
Жала ая ж р еді .
Жала ая жар кешкен,
Б з то ы ан сарт еді .
Ата тегі ді с раса,
Ар ар ранды жат еді ,
ай т рі мен т ре еді ?
Шеше ді ж не с раса,
ай алтынны буы еді ?
Оны да мен білуші ем,
Т рікпенні жерінде,
ашып ж ріп к нелткен
М скені ара к і еді .
Ж лдызы туды о ы нан,
Жан біткен ерді со ы нан,
А жол тапты к ні із.
Арсы менен к рзіге
Тайталасты ні із.
зі бол ан к ні де
Жер жи ан а сыймады,
Азат бол ан лы ыз.
Ашуланба, Абылай,
Ашуланса , Абылай,
К терермін, к нермін,
К теріп азы а салармын.
кпе менен абынба,
ті менен жарылма,
Басына м нша к терген
Елі е жаулы са ынба!
К нінде мендей жырлайтын,
Міні ді айтып сынайтын,
То сан штегі ария
Ендіг рі са ан табылмас!

9)

Айналасын жер т т ан,
Айды батпас деме із.
Айнала ішсе таусылмас
К лді бітпес деме із.
рса ы ша байлардан
Д улет таймас деме із.
Тірнектеп ж ріп іс ыл ан,
Жарлыны жарлы деме із.
Жарлы байып, те келіп,
Жайлау а кешпес деме із.

арайласар кімі жо ,
Жал ызды жал ыз деме із.
Жал ыз да к пке те еліп,
Бір майданда жолы ып,
Кегін алмас деме із.
лан жорт ан у ш лге
урай бітпес деме із.
урайы шал ын к к жонда
лан жортпас деме із.
рса ы жуан боз бие
лын салмас деме із.
улы ту ан лаша
рса танбас деме із.

10)

Ай не болар к ннен со ,
К н не болар айдан со ?
лпырып скен б йшешек
урай болар сол ан со .
Хандар киген ам а тон
Мата болар тоз ан со .
Т рде отыр ан арт азы
Т реден жа ылар малдан со .
Д гелек арба ж ре алмас,
ос арысы сын ан со .
Жігіт жа сы бола алмас,
Ал аны жаман бол ан со .
осыла к шкен ос орда
осыла онбас малдан со .
Бала ркешті сары атан
ом жасамас майдан со .
Т сі аршынды с луды
К йі белгілі байдан со .
Байды лы к рпелдес,
Ш бала ы тартады,
Айдап ж рген малдан со .
лдемен басын ора ан,
Тара пен шашын тара ан,
и аштап ырын ара ан,
Езуін ашып к лгенде,
К рек тісі ас и ан,
Б рала басып б л а тап,
ынай белін буын ан,
Не болар ол ерден со ?!

11)

А самнан биік тау болмас,
Баурында ащ ан к зен к рінбес.
Ертістеп лкен су болмас,
А анда беті білінбес.
ара айдан арты ну болмас,
Ішінен аспаны к рінбес.
А шам батпай к н шы пас,
Ажал жетпей жан шы пас.
А та атпай к н шы пас,
Асы анмен жаз келмес.
Ететі кессе же болмас,
Ежелгі жау ел болмас.
ара ойдын терісін
Сабындап жусан а армас.
Жал ан к іл табылмас,
аратор ай аз болмас.
Ша ала келмей жаз болмас,
Ша ан болмай боз болмас.
Іштен ы ыр ту анды
Тезге салса т зелмес.
анша ба ып а са да,
зі нен тумай л болмас.
Екі жа сы ас болмас,
Екі жаман дос болмас.
Дос бол анмен хош болмас.
Екі жа сы дос болса,
Дос болса т бі бос болмас.

12)

Бірінші тілек тіле із,
Бір Алладан жазбас а.
Екінші тілек тілс із,
з зіл, пасы , залымны

Тіліне еріп азбас а.
шінші тілек тіленіз,
Кірлі к йлек кимеске.
Тертінші тілек тіле із,
Т сек тартып жатпас а.
Бесінші тілек тіле із,
Бес уа ыт бес намазды
Біреуі аза алмас а.
Алтыншы тілек тіле із,
Алты анат а орда,
Арда та ан аяулы
К нінде барып біреуге
Тегін олжа болмас а.
Жетінші тілек тіле із,
Желкілдеген ту келіп,
Жер айыс ан ол келіп,
Содан сасып т рмас а.
Сегізінші тілек тіле із,
Сегіз иыр шартарап
Жер т лданып т рмас а.
То ызыншы тілек тіле із,
Т ре із та тан таймас а.
То санда ы арт баба
Той а жаяу бармас а.
Оныншы тілек тіле із,
Он ай сені к терген,
Омырт асы зілген,
Аязды к нде айнал ан,
Б лтты к нде тол ан ан,
Тар рса ын ке ейткен,
Тас емшегін жібіткен
Ана бір а ырап алмас а.
Он бірінші тілек тіле із,
Он барма ы ыналы,
Омырауы ж парлы,
Иісі ж пар а ы ан,
Дауысы удай са ы ан,
Назыменен к лдірген,
л ыменен с йдірген,
Арда тап ж рген бикеші
ара жамылып оза дап,
ай ырып жесір алмас а!

13)
Алыстан ызыл к рінсе,
Манат емей немене?
К теріліп ш ан со ,
анат емей немене?
Екі жа сы бас осса,
Санат емей немене?
з а асын сыйласа,
Азамат емей немене?
з інісін аяса,
Озат емей немене?
амшылаумен ж гірсе,
Шабан емей немене?
Айт аны ды білмесе,
Жаман емей немене?
ала аны ды бермеген
Саран емей нсмене?
Ел е бсгін к п жеген
Арман емей немене?
Іші е б ккен улы ы
Амал емей немене?
Суса анда ішкен су
Шекер емей немене?
Е бексізге біткен мал
Бекер емей немене?

14)
аза ты ханы Абылай,
Абылай ханым, б л алай?
А иы ты аспан а
шпастай ып тастады.
ла ан а сады,
аза ты бір ор аны.
ай ырма ыз, ханзадам,
Айтпасыма болмады,
Ба ыры тті Б генбай!

иядан и у т гілсе,
Атынын басын тартпа ан,
исапсыз жау к рінсе,
Т ршігіп беті айтпа ан.
аза атты хал ы нан,
Батыр шы ан да ы нан,
арсылас ан айрылып,
ор асындай бал ы ан,
Батыры тті Б генбай!
Б та ты м йіз б ысы
Саласында жайыл ан,
Мылты ат ан мергені
Киігін ойдай айыр ан.
л а н ы лындай тула ан,
Т лкісі иттей шула ан.
ыс ыстайтын жері ді
А етімен тау ыл ан,
Батыры тті Бегенбай!
Асу сал ан тас б зып,
Тарба атай белінен,
ол ондыр ан ос тігіп,
Б рлі деген к лінен.
алма ты шап ан шулатып,
А ш уліні рінен.
оныс ыл ан найман а
Б рін уып жерінен,
Батыры тті Б генбай!
аракерей абанбай,
анжы алы Б генбай,
аз дауысты азыбек,
Ша ша лы Ж нібек,
Ормандай к п орта ж з,
Содан шы ан т рт терек,
Т ыр бол ан сол еді,
Сіздей т ре с ар а.
Б йгелі жерде ба бол ан,
Сіздей ж йрік т лпар а.
ай ырма ыз, ханзадам,
Келмей т р аузым айтар а,
Батыры тті Б генбай!

кпе ыл ан ел шін,
Жауда кеткен кек шін,
аза ты абырой арына
Сарып ыл ан бар к шін,
айырлы болсын хал ы а.
Сабыр ыл, ойла келмесін,
Та дырды керемет келтесін.
Сор алатып к з жасын,
ария келіп жылап т р,
Егіліп кеттік ер шін.
Б гіліп кетті бел де шын,
Жо тау айтып т рмыз тек,
Е бегі сі ген ер шін,
Батыры тті Б генбай!

15)

К рілік шіркін не ылмас,
Ая ы алар басылмай.
олы а тая статар,
Б гілер белі жазылмай.
Келіндері келгенде,
Аузы алар ашылмай.
Уа ытты ісі иын а ,
К рілік бден жеткен со ,
Айтып айтпай не керек,
Мезгіліміз жеткен со .
Кеудедегі жалын рт
Су йылып шкен со .
Жасты д урен, жалын м рт
Басымыздан к шкен со .
Айту а б рін лім жо ,
Уа ытым мені ткен со .
К рілік шіркін не ылмас,
Мезгіліміз жеткен со .
атты та ам шайнар а
Мен па ырда тіс бар ма?
Арыстан ем айбарлы,
Б л к нде ау ар, к ш бар ма?
К рілік шіркін не ылмас
Мезгіліміз жеткен со .

16)

Арту арту бел келсе,
Атан ерлер б гіліп.
Алыстан ара, ша к рсе,
Т лпар шабар тігіліп.
Ел шетіне жау келсе,
Ерлер шы ар т рініп.
Ел ішіне дау келсе,
Шешен с йлер ж гініп.
Тентекпен ел б лінсе,
Билер шешер ж гінтіп.

17)

Балалы он жасы ыз,
Бал ын скен ра тай.
Жиырма деген жасы ыз,
А ып жат ан б ла тай.
Отыз деген жасы ыз,
Жарда ойна ан ла тай.
ыры деген жасы ыз,
Erттеулі т р ан р аттай.
Елу дегён жасы ыз,
Ол да бір лкен бел екен.
Алпыс деген жасы ыз,
ай ы, м ды ш л екен.
Жетпіс деген жасы ыз,
Жетім ал ан к н екен.
Сексен деген жасы ыз,
ара ы т ман т н екен.
То сан деген жасы ыз,
Ажал а таяу ман екен.

18)

Мінген аты арыса,
К з к рім жер м болар.
ара к зден н р тайса,
Бір к руі зар болар.
Жаман сай а су т ссе,
ткел бермес туге.
айырымсыз а мал бітсе,
Сусын бермес ешкімге.
Жаман болса ал аны ,
К ні ара кешерде.
ымбатты есіл бір басы
Е кейіп кетер кеселге.

19)

ле — с зді данасы,
Шынды ты шыра анасы.
Жаны ны жайлы панасы,
Ойы ны ткір санасы.
Шын жолында с йлесе ,
Басы а келер п лесі.
Сонда да басы ды име сен,
Жазылар ле жарасы.
Шы аннан шы ар шы анны ,
Жабылар са ан жаласы.
Ондайды с зін ты даса ,
Ескі дауды шаласы.
тірікті шын ыл ан
К ндестікті х ласы.
А ылы а к нбейтін
Арам ойы шарасы.
Айт аны а ж рмейтін
К ілі е б ккен аласы.
ле ойлап есіме
Т седі аза данасы.
Ауыл ма ын мал жесе,
Ауыл с нін кетірер.
Елді ішін дау жесе,
Елді с нін кетірер.
К рші аралас тпесе,
К ілді к ркін кетірер.
Абысын тату тпесе,
А айын с нін кетірер.
А айын тату тпесе,
лысты с нін кетірер.

Бірін бірі кешпесе,
Е   со ында   штсеіп,
арайып   аны кектесіп,
Бірін бірі   лтірер.

20)

Алтын, к міс байда бар,
Са та ан орап б лдемен.
йры ы бітеу койда бар,
ысы, жазы борлан ан.
Ж йрік жарау атта бар,
Б йгені жылда   ойма ан.
иыла   арап жыми ан,
Б рал ан бикеш та ы бар,
Назына жаны   тойма ан.
мірді   сырлы жа ы бар,
Ойынды б ліп   ойма ан.
Адамзатты   ба ы бар,
Тірлігінде тойла ан.
ле де мені   ха ым бар,
ана ат   ылмай ойла ан.
Ойланындар, жарандар,
С зіме бір тол ан ан.
Б л к німде орным тар,
Елім   шін тарман ан.
Ш лде су а болдым зар,
Т тегім   т теп   зарлан ам.
Б л тірліктен   алдым   зар,
Жаным т   іліп жал аннан.
Ажалдан кім   ал ан бар,
тті к нім   арман ан.

21)

Ас ар тауды   лгені,
Басын   ырау шал аны.
К ктегі б лтты   лгені,
Аса алмай таудан кал аны.
Ай мен к нні   лгені,
Е кейіп барып бат аны.
Айдын шал ар   лгені,
М з болып тастай   ат аны.
ара жерді   лгені,
ар астында жат аны.
лмейді, не   лмейді,
Жа сыны   аты   лмейді.

22)

алмаса   айнар азайып,
А   ан дария суалмас.
алма тан алды   бір зайып,
С йегі ді   жо алтпас.
Абылайымсы   ал ат ан,
Отыны   болсын жанта тан.
атыны   болсын   алма тан,
осыны   болсын   аза тан,
Сегіз   иыр шартарап,
Т рт   была   т гел боп,
Т рі де отыр, салма тан.
Он екі айда жаз келер,
К ктемеде   аз келер.
Айтып айтпай не керек,
Д урені із аз келер.
Сондай заман жеткенде,
Ша ыра ы   к   л болар.
Елі е   ауіп т нгенде,
Ата   рпа ы   л болар.
аралары   ас болар,
аск йлері   бас болар.
Орыстар келер   алым боп,
улиедей к рінер.
Боптары болар сазандай,
Кітабы болар   азандай...
А ырет е   бар анда,
А с йекті   ор   т т ан,
араны одан зор т т ан,
Орыстарды пір   т т ан,
Сорлы бол ан   аза ым,
Тартарсы   солардан жаза ды ай!

23)

Жар басына нба ыз,
Дауыл со са й кетер.
Жат а тізгін берме із,
Жазасынан бас кетер.
Жаманмен жолдас болма ыз,
К рінгенге к лкі етер.
Жа сымен жолдас болса ыз,
Айрылмас а серт етер.
Ит ж гіртіп, с салса ,
Тоны ды т гел т лкі етер.
Шын досы мен сырласса ,
Езіліп ерек сыр шертер.
Сыпайы а сыр айтса ,
А ырын ана б лк етер.

24)

Б л, б л йрек, б л йрек,
Б л йректей болы ыз.
Судан су а с гімей,
К лден к лге оны ыз.
Бай лымен бас осып,
Алша басып ж рі із.
Біліктімен ке есіп,
Байсалды йге т сі із.
сек та ан ат елсін,
Іші к йіп жат лсін!
Жат бойынан т іліп,
Арам ойы о болсын.
Бір енеден ту андай,
Орта да бірлік то болсын.
Б л, б л йрек, б л йрек
Б лдырап шар жаз к ні.
Боз мойынды с р йрек
К лге онар м з к ні.
Б рал ан назды с лулар
К л жа алар жаз к ні.
Ба ылан скен шоралар
ыз ыдырар саз к ні.

ымызсыз жиын, той болса,
ызы ты болмас жаз к ні.
ызыл турам ет болса,
ыз аныш болар аз к нгі.
Мал бергені болмаса,
Пайдасы болмас аз к ні.

25)

К ктен б лт с гілсе,
К ркіреп жаумай не пайда?
ара к зден жас шы са,
амы паса не пайда?
Дін м сылман болмаса,
Тіл м сылман не пайда?
ызда ылы болмаса,
р шырайдан не пайда?
Ерге д улет бітпесе,
ызыл тілден не пайда?
Мал ара а ж рмесе,
р айт аннан не пайда?
Бай а айыр бітпесе,
Малынан келер не пайда?
зі е еркіндік бермесе,
Азат бастан не пайда?
Шын уанып к лмесе,
Ыржиюдан не пайда?
зге алып елі ді
Билегеннен не пайда?

26)

Жарандарым, ойса дес,
ле ді мір тудыр ан.
Бір кезім бар к п елес,
К ліме із алдыр ан.
Дауыл бол ан жиырма бес,
Далбасамен а ыт ан.
Батыр бол ан жиырма бес,
Беті айтпай таныт ан.
Бура бол ан жиырма бес,

ызы ты ша ты ыздыр ан.
Арам бол ан' жиырма бес,
Асау тал ан б здыр ан.
ызды ауылды к ргенде,
Б ландат ан жиырма бес.
Т скейде жорт ан т лкідей
СьГла а ан жиырма бес.
Ар ырата кісінетіп,
Ай ыр мінген жиырма бес.
К рек тісін ас итып,
С луды ш ан жиырма бес.
Б лб л боп шты к зімнен,
Іздесем де табылмас.
кінтіп ткен о дырмай,
Ойымдасы , жиырма бес!

27)

Жал йры ы аба деп,
Жабыдан ай ыр салма ыз.
алы малы арзан деп,
Жаманна атын алма ыз.
Айт анымды тексермей,
Алды арты ды тектемей,
Жабыдан ай ыр салса ыз,
Жау а мінер ат тумас.
А ылымды ескермей,
Жаманнан атын алса ыз,
Топ а т сер л тумас.
Жаман атын ал аны ,
Т ркініне бере алмай,
Те рбысы келгенде,
О ды жауап ата алмай,
Жал анда ор бол аны .
Тауда а ан тас б лак,
Тасыса яр те ізге.
анша малы к п болса,
Бай уанар егізге.
Жаманнан жа сы туса да,
Жа сыдан жаман туса да,
Тартпай оймас негізге.

28)

А ты йі Мешінде,
А а дай кешімді.
Арамзаны улы ы
Таппайды еш кесімді.
Алла жа та ан зар болмас,
А ты жолы тар болмас.
Тар пейілді ке імес,
Ке пейілді кемімес.
Ила им Халел жаса ан
Тэ ірім йі Кебені.
Ерлер шін жаса ан
Сада , сауыт, жебені.
Сол себепті, жарандар...

29)

алданменен рысып,
Жеті к ндей ж рісіп,
Абылайды асында
Бастарын бай тігісіп,
Сондай ауыр жоры та.
андыжаппен со ыста
Бірге бол ан батырлар
Мыналар сді егесіп:
аракерей абанбай,
анжы алы Б генбай,
Беті айтпас арыстар,
Ша ша лы Ж нібек,
Серке ара Тілеуке,
ара алпа лащбек,
Тігіден шы ан Ертерек,
Шапырашты Наурызбай,
даменде Жібекбай асында,
Ба д улеті басында.
Се гібай мен Ш йбекбай,
Та сы ожа Мамыт бар,
ас ара лы Молдабай,
атардан жа сы алдырмай,

Айна   л, Батый ішінде.
   кей батырды жиысты,
Абылай салды жарлы ты.

30)

Ас ар ата іспетті,
Ел жайлауынан к шкен ж рт.
Зар илеп баспай   ксікті
Ауыр к нді кешкен ж рт.
А ты   жолын к зетпей,
Жаманды ты   т т ан ж рт.
Сабыр етпей сандалып,
Сайда к шіп жорт ан ж рт.
  з а асын сыйламай,
  згені   со ынан ерген ж рт.
Ханына тізгін бермеген,
Орыс а   ыр ын бол ан ж рт.
Ханны   ойын білмеген,
Жауынан таланып   ал ан ж рт.
  июы кетіп сенделген,
Тоз тоз бол ан бізді   ж рт.
А   табан болып ш быр ан,
Ата   онысынан ау ан ж рт.
Бір ауызды болма ан,
Тозуды тос ан бізді   ж рт.
Б   арды м нша жылат ан,
Сай а тай саясыз бізді   ж рт.
Сcндер   шін тол ат ам,
  зі нен   зі   безбе, ж рт!

31)

Хан а жауап айтпасам,
Ханны   к   ілі   айтады.
  андыра жауап айтпасам,
Хал ым не деп айтады?
Хан Абылай, Абылай,
  ай ылы м ндай хабарды
С рамаса   не етеді?
С ра ан со   айтпасам,

Кісілігім   кетеді.
Енді айтайын ты даса ,
Ма ан   а ар   ылма сен.
  ара ай судан   ашы тап,
Ш   лге біткен бір дара .
Шортан ш лге шыдамсыз
Балы тан шы   ан бір   ара .
Ойлама шортан   шпас деп,
  ара ай а шы пас деп.
К нбатыстан бір д шпан,
А ыр да шы ар сол т стан.
  зі сары, к зі к к,
Діндарыны   аты боп.
К ншы ыс а   арайды,
Шашын ыл и тарайды.
   дайды білер діні   жо ,
Жаманды   а міні жо .
Осы сынды бір к пір,
Аузы басы ж н   к пір.
Жаяулап келер ж рты а,
Жа алы шекпен кигізіп,
Балды май жа ар м рты а.
Жемірлерге жем беріп,
Ел   амын айт ан жа сыны
С йлетпей   рар   ртына.
Бауыздамай ішер   аны ды,
  лтірмей алар жаны ды.
  а аз а жазар малы ды.
Есепке салар бары ды.
Елі ді алар   олы нан,
  скер   ылар   лы нан.
Б л айт аным, Абылай,
Болмай   оймас арты нан.
Тексізді т рге шы арып,
Істетер с мды ты   й арып.
Асан   с зі осылай,
Б гін   шін а   р ан.
Жауабыма   анды   ба,
Естіп болып   арты нан!

32)

К пшек санды к ренді,
Таби атына жарат ан.
 ыры сан ара алма ты
Жарлы ына жарат ан.
Айбалтасын алтынмен булат ан,
Е сесі биік а орда
Салтанат а орнат ан.
Болаттан шеге со тырып,
Ша ыра ын торлат ан.
 шбу барлы бектерін
М слихат а топтат ан.
З мз м суын мыс таба а толтырт ан,
 азы ын а к містен а тырт ан.
К шсе ыры ер арта алмас,
То па ын сом алтыннан со тыр ан.
На ыра к міс шаптырып,
Был арысына піштіріп,
Шыныая пен іштірген.
Орынды ын оймыштап,
Ою на ыш салдыр ан.
Санды ын сары алтын а малдыр ан.
К шсе ыры т йе арта алмас,
 ыры гіз тарта алмас,
 ызылая мал жиып,
 алжасын да алдыр ан.
Ал ан шы ын ар алап,
Бетіне бедер ам а салдыр ан.
Туырлы ы аракіс,
Т гілге бір т ндігін
Ш адан стат ан.
Байта ы байып, мал беріп,
Жапыра ты жерге ыстат ан.
 аділдігі Наушаруан а беткерген,
Жомартты ы атымтай жомартты ткерген.
К н мейман кузетіп,
Кесе толтырып ет берген.
Имандыныісіне арай бет берген.
Бір дайды дидарын
Сен к рмесен, кім к рер?
Табандас ан д шпан а
К нінде ылыш шауып ткерген!

33)

Б ареке біз келдік,
А ан, Т бек байлар а,
Бесті берсе семіз бер,
Жаздай мінер жайлау а.
Бермеймін деп атама,
Асауынды матама.
Шылбырынан бір тартсам,
Шамыр анып шамданып,
Шал асынан жата ма?
Алпыста ы Б арды
Сілесі рып ата ма?
 лдары мен к дері
Мерекеге бата ма?
Келіп едім зі е,
Т неугі айт ан с зі е.
Тіпті разы болмаймын,
Керегені басында ы
Екі ара б зі е.
Бермей алса осы жол,
Жолы пан деп ойлама,
Жортуылшыны тезіне!

34)

 келі бала жауж рек,
 есіз бала суж рек.
Жиын болса бара алмас,
Бар анмен орын ала алмас.
Екі к зі жаудырап,
Т лымша ы салбырап,
К нінде соны
Не бол анын біле алмас,
Шайна аным к м н ді.
 келі бала жауж рек,
Жиын болса барады,
Барса орын алады.

Бітірер сені дауы ды,
айтарар аск й жауы ды,
К нінде тастан тер жебесі.

35)

Ханымыз отыр а рып,
Хал ымыз отыр бас рып.
Сабаны кел орда а,
ранды о ыт молда а.
Ханны с зі т зік деп,
Орынсыз мір жолдама.
Б рын ы ткен б рі лді,
арсы болма Алла а.
Т ле, азыбек кісіміз,
Жа сы жаман кішіміз,
Б л с зіме т сі із,
Д мі ізді іші із,
Риза болса дай а
Т зелер сонда ісі із.

36)

арт белдерім зіліп,
Кемсе дедім егіліп,
Есіме т сіп бая ым.
Жалыным шіп с нгенде,
То сан а жасым келгенде,
Басу а келмес ая ым.
Ар ам к нге к йгенде,
Табаным жерге тигенде,
Ыр айдан ал ан тая ым.
Айналайын, абанбай,
Кіретін жау а тайсалмай,
Жау келгенде жара ым.
Ас ынып елге дау келсе,
Т рулі еді ла ы .
Баса к ктеп жау келсе,
Басындырмас пыра ым.
Мы жыл ыны суар ан,
Т скейдегі б ла ым.

Б гін т сте естідім,
" абанбай ауру" дегенді.
лазып к лім обалжып,
Жетімсіреп жыладым.
Ар ыннан айттым ж з кісі,
Найманнан айттым ж з кісі,
йсіннен айттым ж з кісі,
ш ж з кісі болар ма?
Айналайын, абанбай,
рбаны аата ам,
ара мойын бір ла ы .
Б л д ниені арты еді ,
улиені арты еді ,
Батырларды м рті еді ,
Айналайын, абанбай,
айда болар т ра ы ?

А□ЫЗ, □□ГІМЕЛЕР.

XVIII асырда ы батырлар туралы тарихи гімелер. [1]

Абылай хан жо арлар а арсы бір жоры та алдын барлау шін, мы адамды екіге б ліп, бір тобын араб жыр анжы алы Жанатай а, екіншісін сол рудан шы ан а са ал Б генбай а бастатып, ілгері жіберіпті. Екеуі де ханны ерж рек, сенімді батырлары екен. Батырлар за уа ыт бойы орала ойма ан со , Абылай уайымдап, зіні к ріпкел жы рауы Б ардан: "Мені жігіттеріме не болды екен, оралмауы на не себеп?" — деп с рапты. Сонда Б ар айтыпты: "Жана тай Тал ы ар ылы барады, ал Б генбай лжан батыр секілді иыннан жол тауып теді., Ал енді Хан Баба болса, к п замай айтып келер. Тал ыны асуы ысы ы рі ауіпті" — депті. Абылай ішінен Жанатайды зор ауіпке душар бол анын сезді. Жырау с зін жал астырып: "Жанатай б зып жарып тіп, лысын олжалайды. Жанатай келген а ба ызды Абылай с лтан алады" — дейді. Абылайды айтуынша, сол жол ы болжалды орындалуынан со , т бесі к кке жет кендей зор уаныші а б ленсе керек...

Абылай бірде халы ты жинап, намсыз ісі шін лы ж зді биі Ерден батырды ауылын шауып алу а жарлы беріпті. Ханны а ар а мінгені сондай, б л жолы оны асына ешкім де ма айлай алмаса керек. Сондай жинал ан халы ты с рауымен Б ар жырау хан а келіп б лайша жыр тол а ан екен: " й, Абыйлай, Абыйлай! Сені да ы Арсы мен К рсіге жетіп, таумен таласты. Босат ан лдары бес а па а сыймайды. Алатаудан асы ыз, ашуы ызды басы ыз, сонда алашапанды Ерден лы ызды мал м лкі сексен сан ды болып алды ыз а келмей ме?" — деген екен.

Абылай хан. [2]

Абылай хан со ы со ыстарыны бірінде к п олмен алба тауына келгенде, елді етекке т скен ша ы екен. Тор ауытты Тарба атайды солт стігі — Ласты Шор а бойын да, алма руларыны Тарба атайды о т стігі — ржар, Еміл бойында отыр анынан хабар алыпты. ай шеттен тиіп, ай жа тан шабу керек деп игі жа сыларымен ке ес р анда, скер басылардан абанбай мен Б генбай екеуі екі

т рлі пікір айтыпты. Б генбай: "Тарба атайды асып барып, ржар, Еміл бойында ы алма ты шабамыз. Ласты Шор ада ы тор ауыт елді шеті, біз жа беті бол анды тан, аты дайын, адамы сай, сергек отыр ан ел. Бізді атта анымызды біліп, етекке ерте т сіп отыр ан Тор ауытты шабамыз деп скерді шы ындатамыз, жа дайдан ттырамыз, атыста ы ел бей ам бо лады. А даусызда барып басса арсыласу а м ршасы келмей алады, олжалы болып айтамыз" — дейді. абанбай: "Олай емес, жа ын жердегі Ласты Шор а а барамыз, онда ы елді аламыз. Алыс а аттанса , ат ариды, азы таусылады, аскер шаршайды. Егер тор ауыт аттан ан ізімізді біліп алса, ілгергі елге хабар беріп, здері артымыздан тосады, ортада алып шы ынданамыз" — дейді.

Абылай хан екі батырыны айсысыны пікірін жа тауды біле алмай, "м ны т релігін сен айт" — деп Б ар жырау а ымдапты. Б ар жырау абанбайды сынысын уаттап, мына та па ты айтып жырлапты:

Сен Абылай, Абылай,
Т ркістаннан келген л едін.
Онан бері келген со ,
лы ж зде Т лені
Т йесін жай ан л едін.
Д улет онды басы а,
ыдыр келді асы а.
Ба йіне т неді ,
Алтын т ыр а онып.
А с ардай т леді ,
Алыстан тоят тіледі .
Сен анжы алы Б генбай,
То ымы кеппес ры едін,
Т н атып ж не ж р еді .
абанбайдан б рын найза ды
ашан сен жау а тіреді ?! —

деп, абанбайды пікірін уаттапты. Сонымен, Ласты Шор ада ы тор ауытты шауып, бірталай шы ын болса да ол жалы айтыпты.

Та па та ы "тіреді " деген шаншыды деген ымда. Б арды б л с зі: " абанбай сенен т жрибелі, к пті к рген" — деген мазм нда. Б генбайды пікірі де а ыл а йлесімді бол анмен, Б ар жырау абанбайды ойына косылыпты.

Абылай хан заманында. [3)]

аржас ал аман батырды баласы Б ар жырау деген ария бол ан екен. Заманында ы сыншылар ол кісіні "к мекей улие" дейді екен. К мекейі б лкілдеп с йлейді де отырады екен. ара с з жо , аузынан шы ан с зіні б рі жырлауме нен шы ады екен. Сол Б ареке Абылай хан а айт ан екен: "Сенен б рын жеті ханды жебеледім, кеше Е сегей бойлы Ер Есім хан а да жолдас болдым. Сен оны т стігіне де жара майсы " — деп.

Абылай хан бір жа а аттанарда Б ареке ді алдырып, айды , к нні с тін с райды екен. Сонда Б ареке : "Сары бура келіп, сені туы ны т бінде т рып п лен жа а арай шабынды" — дейді екен. Сол айт ан жа ына бет алып аттан са, шауып, жаншып алып келеді екен. Егер Сары бура келіп туы ны т бінде ш гіп, мойнын салып жатып алды" — десе, аттанбайды екен.

Ол заманда Сарыар ада орыс деген ж рттан нышан жо екен. Абылай хан а с лемдеме беріп: " зі е ара ан ж ртты бізге жау ылма" — деп сыйлап т рады екен. Олай б лай ж рген саудагерлері Абылай а тарту тарал ы беріп, ешкім ти меске хат алып кетеді екен. Абылай заманында бол ан шай ырлар айтады екен:

Абылайды атасы білфейіс,
Хан баласы т сенбес етке киіз.
Аузы т кті орыстан алым алып,
Абылай а шы ты ма екі м йіз? —

деген екен. Алматы, Аяг зге саудагер жіберемін, со ан жол берсін деп с рат анда: "Имам стан шы ып, Ертіс жа алап Семейге шейін барат ын ара жолды Абылайды сонымен ж рсін" деген б йры ымен ара жол бол ан екен. Сол шін Ертісті бергі жа ында ы к лдене жолды "Абылай жолы" дейді. Ж рме келік жер с ра анда Есілді бойынан ызылжарды берген екен. арауыл Д улеткелді байды ыстауы екен. Сонан со Д улеткелді бай: "орыс а жерімді берді" деп кпелеп, ауып кетіпті. Соны т ымына Т шкентте жолы ып с йлестік. К тенші деген о ыратты ішінде сіп ніп кеткен скен.

ызылжарда "Абылайды а йі" деген сонда салын ан й екен. Аузы т кті к пірді айт анына к нгізіп, айдауына ж ргізіп т р ан к нінде ш ж зді баласынан кеме гер би

лерді жинап а ыл с рады: "Сары жауды б рі жау деп еді. уы тай басы б ріскен, ешкідей к ті ш рішкен, к рер к зге оп осал болса да, улы ы к з жеткізгісіз, тере к рінеді. Са рыар а а ызы ып к ндерді к ні бол анда ызыл арын, жас бала а к н к рсетпес. Алаш ранды аза ты жиып алып, " ыл йры " деп аттанып ырып тастаса айтеді?" — деп. Сонда Б ар жырау тол ау айтып, Абылайды райынан айтарыпты.

Абылай ханны т сі. [4)]

Орыспен жауласпады, ел болды, ш ршітпен жауласпады, ел болды, екеуіне де тіл болды. зіне зі бден келді, ке меліне толды. Енді ргеніш, Б хара, о ан, Т шкент жа ында ы аза ты сарт а билетіп оймаймын деп, ш ж зді баласына жар ша ыртып, осын жинап аттанып, Т ркістан а барып т сіп, о ан зіні бел баласы Сыды с лтанды отыр ызады. Р стем с лтан, Сыды с лтан, Шеген с лтан, уб кір с тан, бділд с лтан — б л бесеуі сарт ызы атынынан ту ан балалары.

Шымкент, Сайрам барып, о ан бдірахман деген сартты ие ылды. Т шкент барып, о ан Мырзахмет деген сартты ие ылды. Онан Жыза стіне барып, бір о ыратты байы она ылып, сол т ні оны бір келіні ер л тауып, ол бала ны атын Абылай ой ан. Ол Абылай да сіп ніп бір тайпа ел бол ан (жер ауып ж рген бір айып деген рпа ына с йлестік). Онан аттанып барып, Самар анды амап т сті. Сол т ні асында ы ариясы Б ар жырау а:

— Б гін с уе к ріп бер — депті.

— Мен де арап жатпан, хансы ой, зі де болжай жат айсы !— депті. Ерте та ат ан ,со , ария ханына к рісуге келгенде:

— Не к рді ? — депті.

— Д неме к рмегенсіп ма ан не к рді дегенше, зі к ргені ді айт — депті. Сонда хан айтыпты:

— Т сімде бір жолбарыс келіп, шатырымны алдында ш гіп, мойнын салып, жатып алды. Б не ыл аны деп арап едім, лгі жолбарыс дегенім аю болды. Жап жа а жолбарыс еді ой, аю бол аны несі деп карап едім, ит с болды. Одан кейін т лкі болды, онан кейін арса па, оян ба, лде неме не болды. Оянып кеттім, к ргенім осы — депті.

— Олай болса, шатыры ны алдына келіп ш ккен жолбарыс — зі ні ба талайы , сен зі жолбарыс еді . Оны ш гіп, басын к тере алмай жатып ал аны — жетіп жы ыл ан жері ні осы бол аны. Енді ба талайы к термейді. Бая ыдан бері ж ріп ж ріп есіл Абылай сарттан ліпті дегізбей осы жерден аман есені де айта ой!

Енді араса аю бол аны: зі нен со ы заман аюша алысып тет ын заман болады. Онан ит с бол аны, ит сша шуласып тет ын заман болады. Онан т лкі бол аны: т лкіше б ландап ж ріп к нелтетін заман болады. Онан оян бол аны: оянша ор алап жан са тайтын заман болады. Мен к рген білгенімді айтсам: к нні к зі, жерді ж зіндегі улиелер "Абылай леді, соны жаназасына Т ркістан а бара жатырмыз" деп жындай жиылып, мдай йылып ж р. айт аннан бас а жабды жо — деді.

Абылай хан Самар ан а елші жіберді: " рысым, со ысым жо , улиелерді зират ыла келдім. Басты басты а са алдары она а келсін" деп, оянны к зінен ор ып, жебедей жерге кіріп кетет ын сарт сорлы жаман ор ып т р екен... атын ыздарын, тауы пен б денелерін таулар а бостырып жіберген екен. Бірін бірі сыйласып, она болысып, Абылай хан сонда бір к к ас а айтып сойдырып, басына ойдыратын тас аздырды дейді. Абылайды ба ына шы ан тасты Самар ан ж рты: "Б л бая ы мір Темірден сон, ешкімге шы па ан тас" десіпті. Абылай хан батырларына р сат беріпті. Енді рыс со ыс жо , "Ер иесі ос табар" деген, амандары да ел табындар деп. зі Т шкентке келіп, Мырзахметті ызын алып, ш ай жатып алыпты. ш айдан со Ар а а арай бет алып шы ып, Арыс бойына келген жерде бая ы Шымкент, Сайрам а ие бол деп олынан ойып кеткен бдірахманы Т рбат, С лтан Рабат, араб ла ма ында жалпа табан, жа ла ая сарттарды жинап алып, осын ылып Арыстан ткізбеймін деп алдын тосып т р екен.

Арысты бойында, бір т бені басында осшы ола шы, т ле гіттерімен келген Абылай алшиып т рды да алды. Со нда асында ы ариясы Б ареке айт ан екен:

Бірі етек, бірі же бол ан,
Ежелден са ан ел бол ан,
Орта ж зден кісі жо .
Найзасыны шы алтын
Кіші ж зден кісі жо .
Енді б ан арап т р аннан
Бас а ылар ісі жо !—

депті. Хан сонда батырларын тар атып жібергеніне п шайман болып, барма ын шайнап тастапты, са болып жарылып кетіпті. Сол жерде бір ор ан а т сіріп, сол к ннен б гінге шейін "Хан ор аны" аталып алды деседі.

Абылай ажал жасты ына басын ой анда, Б ареке айт ан екен:

ай ысыз й ы йы тат ан, ханым ай,
алы сыз атын   штыр ан, ханым ай,
айырусыз жыл ы ба тыр ан, ханым ай,
ш ж зден ш кісіні   рбан ылсам,
Сонда алар ма екен айран жаны ай! —

дегенде, Абылай хан:

— То та, токта, б лай десе , мен діннен шы амын, сен жал аншы боласы . Жиырма жасымда та а міндім, ыры сегіз жыл аза а хан болып т рдым. Неше жыл мір с ріп, жас жаса анымнан не пайда, аза ты ар асын там а, аузын нан а с йегенім жо , бір. А боз атты   нын ер нына те егенім жо , екі. Мылты ыны о ын   ралайды к зінен ткізет ын мергенні   нын екі ерді   ны дегізгенім жо , ста мен етікшіні   нын атын   нымен бір б с ылып, жарты   н дегізіп кесім кестіргенім жо , м нымен ш. Осы ш арман бойымда кетті — деген екен.

 лы ж ма к ні айтыс болып, с йегін те ге салып, Хазіреті С лтан а алып келіп, а   мбезді ішіне, бір б лмесіне ойып, тасын стіне орнатыпты.

Абылай ханны   лгенін естігенде, жала ая   здер ш к н, ш т н жыла ан екен. "Та сыр, м нша неге жылайсыз?" — дегенде: "Есіл Абылай бая ыдан бері ж ріп ж ріп Сары аркада лмей, сартты ор анында лді. Енді ханды сартта алды, аза тан ба кетті,   т ашты" — деген екен.

Абылай ханнын лімі Ар а а естілді. Орда а,   атын алаш, бала ша а а естіртпеді. " лгеніне уанып, с йінші с ра ан кісідей болармыз. лікті ыр ы деген бір мал сойы латын к н ой. Сол ыр ында естір" деп, ыр ын бергізейік деп, бар аза ішінен... с лтан деген кісілер, міне, б гін та бан ыры к н болды естігенімізге деп, ордасына естіртіп, ыр ын бергізген екен. Артынан олдарынан к мген, жанында бірге ж рген жолдастары келген со , білісті, б лар м нда лгеніне ыры к н болды деп, ыр ын бергізген к ні лген екен. Сарыар а а лместен ыры к н б рын естілген екен. Бізді естуімізше, Абылай тарихы осы.

Т СІНІКТЕР:

Б ар жырау жырлары р алуан басылым, жина тарда кейде толык, кейде ыс артылып (орыс отаршылдарын сы на ан т стары) жары к ріп келді. Б лардан 1925 жылы "Та " журналында, одан сон С. Сейфуллинні " аза ты ескі дебиет н с алары" (1 жина , 1931 ж.), С. М ановтын " азакты XVIII XIX асырда ы дебиетіні тарихынан очерктер" (1 б лім, 1942 ж.) атты кітаптарда ж не "XVIII XIX асырларда ы аза а ындары шы армалары" (1962 ж.), " ш асыр жырлайды" (1965), "Алдаспан" (1971), "XV XVIII асырларда ы аза поэзиясы" (1982), "Бес асыр жырлайды" (1984, 1989 жж.) т різді жина тарда басылып келгенін айту а тиіспіз. Б дан тыс бір топ   ле дері Ш. У лихановты , Г.Н.Потанинні   жина тарында, "Шайыр" жина ында жары керді.

Б ар жырауды шы армалары бізге олжазба к йінде де жетіп отыр. Б лардан белгілі а ын, ауыз дебиетіні м ият жинаушысы М.Ж.К пеев олжазбалары елеулі орын алады. аза стан ылым академиясы, М. О. уезов атында ы дебиет ж не нер институты ызметкерлері дайындап бастыр ан "XV XVIII асырларда ы аза поэзиясы" атты кітап негізінен осы М ш р Ж сіп олжазбасы бойынша жары к рді. (аза стан А Орталы   ылыми кітапханасында ы № 1170 папкадан к шіріп т сірген. С.Д уітов). Б дан тыс тарихшы М. Оразбай Пекин аласынан тауып, оны "Ана тілі" газетінде зерттеуші А. Сейдімбеков жариялa ан " ытай н с асы" табылып отыр. Осы атал ан н с аны да б лмей жармай, сол к йінде "Алы стан келген асыл м ра" деген айдарымен жеке жариялады .

 сынылып отырган б л жина   та М ш р Ж сіп олжазбасы бойынша берілген дебиет ж не нер институты басылымын негізге алды (1982 ж.), алайда кейбір кезінде жа риялау а болмай келген   ле жырлар зге н с алардан алы нып толы тырылды. Сонды тан т сінікте р   ле ні   кайда, алай басыл анын жеке жеке т птіштеп жатпай а , оларды жыр текстіні айырма згешелігіне с йкес ана к рсетіп оты руды ж н к рдік. Осыны б рі болаша та ы жырауды   алыптас ан ылыми текстін жасау а негіз болады деп ойлай мыз.

1. "Бірінші тілек тіле із" — "XV XVIII асырларда ы аза поэзиясы" (1982 ж.) атты жина бойынша беріліп отыр. Жыр ды бір н с асы Г. Н. Потанинге арнал ан "Казхаский фольк лор в собрании Г. Н. Потанина" (1972 ж.) кітабында т мендегіше берілген:

Бірінші тілеу тіле із,
Бір Алла а жазбас а.
Екінші тілеу тіле із,
Д шпанны тілімен азбас а.
 шінші тілеу тіле із,
 шкілсіз к йлек кимеске.
Т ртінші тілеу тіленіз,

Т рде т сек тартып жатпас а.
Бесінші тілеу тіле із,
Бес уакытылы намазы
Бірі аза болмас а.
Алтыншы тілеу тіле із,
Ат сауырсын д шпан а бермеске.
Жетінші тілеу тіле із,
Желкілдеген сары лын
Жылап жетім алмас а.
Сегізінші тілеу тіле із,
Сегіз иыр шартарап,
Шер к лденіп т рмас а.
То ызыншы тілеу тіле із,
Т ре та тан таймас а.
Оныншы тілеу тіле із,
Омырауы ж парлы,
Он барма ы ынаулы,
Арда та ан бикеші
Жылап жесір алмас а.
Он бірінші тілеу тіле із,
Аязды к ні айлан ан,
Б лтты к ні тол ан ан,
Омырт асы б гілген,
абыр асы айыскан ана
Жылай да жал ыз алмас а.
(277 278 б.)

2. "Ай не болар к ннен со " — б л да сондай.
3. "Айналасын жер т т ан"— б л да сондай. Тек " лы ту ан лаша" деген жол ма ынасына арай: " улы ту ан лаша" деп т зетілді.
4. "Ей, айташы, Алланы айт" — б л да сондай. "Т рт ша дияр М стафа" деген жол ма ынасына арап "Т рт шарияр М стафа" деп берілді. М нда араб та басыны "р" мен "д" дыбыстарыны сас жазылуынан е баста ате к шірілгені бай алады. Д рысы: парсыша "чар" т рт ымын беріп, М хамметтен кейін і т рт халиф: алі, Омар, Оспан, буб кірді айтпа бол ан.
5. "Алла деген ар болмас" — б л да сондай.
6. "Ха ты йі мешіт ті"— б л да сондай.
7. ''А са нан биік тау болмас"— б л да сондай. Осында ы: "А сам батпай т н шы пас" деген жол С.М анов жина ы бойынша: "А шам батпай т н шы пас" болып ж нделді. Со ндай а мына т мендегі жолдар да С. М анов кітабынан алынып толы тырылды:

Сатып алмай л болмас,
м жиылып тас болмас.
л жиылып бас болмас.
(27 6.)

8. "Ежелгі дос жау болмас"— б л ле С.М ановты " аза ты XVШ XIX асырда ы дебиетінен очерктер" (I942 ж.) атты жина ынан алынып, ал аш рет жеке беріліп отыр. Ал аш "Алдаспанда" (1971, 143 б.) жарияланды.
9. "С лем бір с зді анасы" —М ш р Ж сіп олжазбасы негізге алын ан "XV XVIII асырларда ы аза поэзиясы" ат ты жина бойынша берілді.
10. "Жа ын жерден ш п жесе"— б л да сондай.
11. "Жарк ж р еткен жайда бар"— б л да сондай.
12. "Жар басына онба ыз"— б л да сондай.
13. "Кекте б лт с гілсе" — б л да сондай.
14. "Алыстан ызыл к рінсе"— б л да сондай.
15. " ара ар ыма арыса" — б л да сондай.
16. "Айтар болса Алланы айт" — б л да сондай.
17. "Б ареке біз келдік"— б л да сондай.
18. "Шашырап жат ан андар к п" — б л да сондай.
19. " термеден кетер ме" — б л да сондай.
20. "Рулыны о ы алса табылар" — б л да сондай.
21. "Арту арту бел келсе" — б л да сондай. Тек осы жол дар а осымша сия ты мына бір шума ле В.В.Радловты "Образцы народной литературы" (1870, СПб. 3ч., с.3) атты жина ынан алынып беріліп отыр:

Алыстан ара к рінсе,
Ж йрік озар с зіліп.
аба аба ар жауса,
Атан тартар б гіліп.

22. "Абылай ханны асында"— б л да сондай. Тек мына бір темендегі жолдар жо арыда атал ан С. М анов кітабынан алынып берілді:

А аш йде к пір бар,
П сырманны баласы,
Сір бір ке ес ры ыз,
Бір ауызды болы ыз.
ал ан елді таста ыз,
Б тен елмен йір боп,
Ірге ізді оспаныз.

К пір алмас деме із,
Наны атты жеме із.
З бірі атты б л к пір
Алмай оймас деме із!

23. "Ш ршіт келем деген с з бар ды" — б л да сондай. Осы лендегі:

Найман жатыр ренде,
ыр ыз жатыр ш ленде,
Аты жатыр беленде —

деген жолдар С.М анов жина ына с йкес:

Найман жатыр рінде,
ыр ыз жатыр ш лінде,
Аты жатыр белінде —

деп згертілді.

Жырды зге бір н с асы жо арыда атал ан Г.Н. Потанин жина ында (273 274 б.) басылды. Ол т мендегіше:

Он екі азды р т ндік,
Шауып шы тым беле ге.
Тау суындай сар ырап,
(...) жатыр ренде.
Он сан аза тізгіні
Ер Абылай т ремде.
Ш ршіт деген ел бар ды
Келер деген келмеді.
Ш ршіт келсе, сыры тар
Жыл ын жатсын ле де.
ойы жатсын ш лі де.
Егер ш ршіт келмесін,
Егер ш ршіт келсе бір
Жанын оймай уалап,
Алып кетер алемді.
Ш ршіт жатыр ар ада,
Барын к лді басында,
Егін салып асында.
А ылы жок сал аза
Атын сатты к пірге.
Ылау атын мінген со ,
К нін, т нін бір етіп,
Бір к н жетер сол к пір.
Жаушылы а шы ар ол,
Елшілікке барар ол,
Т рі момын болар ол.
лан айда семірсе,
Ж нін онда т гер ол.
Егер ш ршіт келмесін,
Егер ш ршіт келсе бір
абыр а ды к йретіп,
Жон ж мы ды с гер ол.

24. "Ал, тілімді алмаса " — б л да сондай. ле ні Г.Н.Потанин жина ына енген н с асы мынадай:

Бастап ы а табан бол анда,
Ата ана нан ал анда,
Т рымтайдай т ре еді ,
Т ркістанда ж р еді .
К к байтал мінген л еді ,
зілм мбет С мекке,
ызмет ыл ан ер еді .
М нда келіп хан болды ,
А с ардай т леді ,
Тоятынды алыстан тіледі .
ожа Ба ауатдин олдаса,
дай та алам о даса,
ыр ыз деген атты жау,
адам басып ж рі із,
ар олжа а батарсыз.
Я расул жаппар ие зі болсын,
Жал ыз зі пана ыз.

25. "Ей, Абылай, Абылай" — б л да сондай.
26. . "К кшетаудан салдыр ан" — жо арыда айтыл ан С. М анов кітабынан алынып т ыш рет жарияланып отыр.
27. "Кеше ара алма б лінді" — б л да С. М анов жи на ынан алынып берілді. Жырды Г. Н. Потанин кітабында ы н с асы мынадай:

онтажыны к ріп пе е ,
Заманасы т зуде,
Адам алар пес пе еді?
Айдынына каттысы
Алдынан адам кесіп етпеді.

Б зылар а келгенде,
Бура б ркан болысты.
Буыршындай тіздесті,
айда жаманды ты іздесті.
Бір шындасып с йлесіп,
Бір ауызды болмады,
лкенге тізгін салмады,
Хан жарлы ын алмады,
Бая ыдай болмады.
ш ар ара, ост бе
Иттей лып алды ма
Со алма ты ж ртында,
С йт ен алма о бады.

28. "Б л, б л йрек, б л йрек" — негізгі басылымдарда жары к ріп келді. "XV XVIII асырларда ы аза поэзиясы" атты жина бойынша берілді.

29. "Он екі айда жаз келер" — б л да сондай.

30. "А сары атан еспелі" — б л да сондай.

31. "Садыр, айда барасы " — б л да сондай.

32. "Жал, йры ы аба деп" — Е ал аш С. Сейфулинні " аза дебиеті" (1932) кітабында жарияланды. Негізгі басылымдарды б рінде де бар. Текст С. Сейфуллинні "Шы армалары" (1964, 6 том, 278 279 б.) бойынша беріліп отыр. ле ні Г. Н. Потанин жина ында ы (атал ан кітап, 278 279 б.) бір н с асы мынадай:

Жал, йры ы аба деп,
Жабыдан ай ыр салма ыз.
Жауын жауса жар т бінде алар деп,
Жаманны ызын алма ыз.
й артына жау келсе,
Жау то татар л тумас.
ара ла ж йрік деп,
ланы жа тай берме із.
Жебе тисе мерт болар,
Мерт бол ан со ет болар,
Жа ыз а зорлы ылма ыз,
Жа асынан алма ыз,
зі дей жа сы сындар а,
А ау деген ат болар.
ара ла арыса,
Майы алы бесті арты .
Баласы жо атыннан
Ыла та ан ешкі арты .
Жал ыз ту ан жігіттен
Сыдырым тікен тал арты .
Жарлы бол ан жігіттен
Бесіктегі бала арты ,
Есіктегі ит арты .

33. "Мырзалы она а пайда, мал а ас" — "XV XVIII асырларда ы аза поэзиясы" атты кітап бойынша берілді.

34. "Ас ар тауды лгені" — жо арыда атал ан **С**. Сейфулинні шы армалар жина ыны алтыншы томынан (179 б.) алынып берілді.

35. "Бірі етек, бірі жен бол ан" — ал аш "Алдаспанда" жары к рді. Жо арыда атал ан жина (129 б.) бойынша алынды.

36. "Жиырма деген жасы ыз"— "XVIII XIX асырларда ы аза а ындарыны шы армалары" деген кітап (44 б.) бойынша берілді.

37. " аза ты ханы Абылай"— б л да сондай.

38. " лемді т гел к рсе де" — б л да сондай.

39. " ор анды ша ар аласын" — ал аш "Лениншіл жас" газетінде (1969, №24, 4 февраль), кейін "Алдаспанда" басылды. Сол жариялану негізінде беріліп отыр.

40. "'Биік тау а жарасар" — б л да сондай.

41. " й, заман ай, заман ай" — ал аш "XVIII XIX асырларда ы аза а ындарыны шы армаларында" (40 41 б.) басылды. "XV XVIII асырларда ы аза поэзиясы" атты жина бойынша берілді.

42. "Хан а жауап айтпасам" — ал аш рбан али Халит лыны "Тауарих Хамса Шархи" атты кітабында (азан, 1910, 260 б.) жары к рді. Б дан кейін жо арыда атал ан негізгі балымдарды б рінде бірде толы , бірде ыс артылып жарияланып келді. б л жолы сол атал ан кітаптан аударылып, "Абылай хан" деген атпен " аза дебиеті" газетінде дебиет мамандары С.Д уітов пен М.Шафи ов жариялa ан (1992 жыл, №15, 10 к кек, ж ма) материал бойында сынылып отыр. Сол айтыл ан кітапта жырды туу, айтылу тарихы туралы мынадай нды дерек келтірілген: ."Абылай хан бір мерекеде ат стінде т рып, зіні к п жаса ан ария шежіре бір адамынан" (Б ар жыраудан — М.Ж.):

—Асан атаны :
илы илы заман болар,
ара ай басын шортан шалар —

деген с зін т сінбедім, ма ынасын біле алмадым, ол не де

гені?" деп с рапты. Сонда лгі шежіре би атыны басын б рып, ырын арап т рып к зіне жас алыпты, амшысын тізесіне ойып т рып былай депті: — Ей, хан, б л с зді сен с рамаса керек еді... дей келіп, жо арыда ы тол ауды айт ан екен. ле текстінен со , та ы да т мендегідей ыс а т сінік берілген: "С зін тамамда анда Абылай хан бір к рсініп, с ра ына кінген екен. Б л с з ескі кісілерді кебіні аузында бар, ла ына аны , здеріне аны гіме".

43. " алданменен рысып" — ал аш С. Сейфулинні " аза ты ескі дебиет н с аларында" (1 жина , 1931, 87 б.) басылды. Кейін зге басылымдарда да жары к рді. "XV XVIII асырларда ы аза поэзиясы" бойынша берілді.

44. "Басы а біткен к ні із" — б л да солай. "Алдаспанда" ал аш ы ле мен осылып берілген. М нда б л екі ле ні екі о и а а байланысты айтыл аны сскерілді.

45. "Атам бол ан жиырма бес" — ал аш С. Сейфуллинні жо арыда атал ан жина ында (1 жина , 1931, 86 87 б.) жари яланды. Кейін негізгі басылымдарды б рінде басылып келді. Б д жолы "XV XVIII асырларда ы аза поэзиясы" атты кітап бойынша берілді.

46. " былып т р ан б йшешек" — б л да сондай.

47. " й, Абылай, сен он бір жасында" — б л да сондай.

48. " ай ысыз й ы йы тат ан, ханым ай" — ал аш .Халит лыны "Тауарих Хамса Шархи" атты кітабында (азан, 1910, 263 б.) басылды. Кейін негізгі жина тарда жа ры к ріп келеді. Б л жолы . Халит лынын аза ша басы лымынан алынып (. Халид. Тауарих Хамса. Алматы, 1992, 113 б., аудар андар: Б. Т тенаев, А. Жолдасов) беріліп отыр. Сонда ы т сініктке: "Абылай хан со ы к ндерінде нау астанып жат анда, ата ты жыршы Б ар жырау келіп былай деген екен:

ай ысыз й ы йы тат ан, ханым ай,
айырусыз жыл ы ба тыр ан, ханым ай.
альшсш атын штыр ан, ханымгай,
ш ж зден ш кісіні рбан етсем,
Сонда алар ма екен айран жаны ай —

деп ж не с йлемсек бол анда, хан оны то татып: "Мен ж ртыма осы айт ан ш ызметтен бас а пайда келтіргем жо , егер енді с йлесе , мені к кірегім сер, сен жал аншы боласы " — деп жазыл ан.

49. "К пшек санды к ре ді" — ал аш Ш. У лихановты шы армалар жина ында басылды. ле оны бес томды ынан (1 том, Алматы, 1984, 255 б.) алынып беріліп отыр. Б ан берілген т сінікте: "Б ар жырауды Абылай ліміне арнап шы ар ан ле і" деген с з бар. Ал жырды екінші бір н с асы Г. Н. Потанинні "Казахский фольклор в собрании Г.Н.Потанина" деген жина ында "Абылай ханны м лкін ма та аны" деген атпен басылды. Ол т мендегіше:

К пшек санды к ре ді
Т бия а жарат ан.
ыры сан ара алма ты
Жарлы ына арат ан.
Айбалтасын алтынменен булат ан,
Е сесі биік а орда
Салтанат а орнат ан.
Болаттан шеге со тырып,
Ша ыра ын торлат ан.
С лем со ым келтіріп,
Он таба а толтыр ан.
Кебежесін алы нар а те деткен,
Шынардан уы жондырып,
(...) ондат ан.
арыс алем шы арып,
азы арта ілдірген,
Барлы ын ж рт а білдірген.
ара ай найза с йретіп,
айы нан актап шаптырып,
К рмеген к здср салдыр ан.
рнегін елден арттыр ан,
Боса асын борлат ан.
Табалдыры ын табан тіреткен,
Сыры тарын сырлат ан.
Сап азамат орлат ан,
То па ын сом алтыннан со тыр ан.
азы ын а к містен а тыр ан,
Н кра к міс жаптырып,
Б л ары саба пістірген,
Шыны ая тан іштірген.
Орынды ын оймаштап,
А на ыш салдыр ан.
Санды ын сары алтын а малдыр ан.
К шсе ыры ср арта алмас,
Ж з мы атан тарта алмас.

ызыл ая мал жиып,
анша жауды алдырды .
А ын шыгын алдырып,
(...) ам а салдырды .
Туырлы ын арашы,
(...) бойы т ндігі
Ш аменен стат ан.
Байта ы байып, мал б рып,
Байта ты жерге ыстат ан.
адiлдiгiн Наушеруан адiлге жеткiзген,
Жомартты ын Атымтай жомарттан ткерген.
К нде ме ман к зетiп,
Кесектеп ет берген,
Бiр дайды дидарын
Сен к рмесе кiм к рер,
Табандас ан д шпан а
К нiнде ылыш шауып ткерген.

50. "Ай, айтамын, айтамын" — ал аш Г. Н. Потанинні "Казахский фольклор в собрании Г. Н. Потанина" атты жина ында жары к рдi. Осы кiтап бойынша берiлдi. Б л жина та: "Ш бар а аш, ба жонда Абылай ханны ш ршiт елiне жау болып, ш быр ан алма олы со ыстан ж деп, Абылай ая ына жы ылып, тарту берiп, араймын дегенде, Абылай хан а Б ар жырау атын ма тап м алма ты ырамын дегенiн жырменен айт аны" — деген т сiнiк берiлген (атал ан кiтап, 272 6.).

51. "К шер едi к ш бастап"—б л_ да сол кiтаптан алынды. Г.Н.Потанин жина ында (276 277 6.) "Б арды зары" деп к рсетiлген.

52. "К к к гершiн, кегершiн б л да атал ан кiтаптан (277 6.).

53. "Ба аналы орда, басты орда"—б л да содан.

54. "Ханымыз отыр а рып"—ал аш "Ертедегi дебиет н с алары" атты жина та (Алматы, 1967, 132 6.) басылды. Сол н с а бойынша берiлiп отыр.

55. "б л кiсi жыл ымен бiргс бiр ат берсiн"—ал аш осы жырды iбiр н с асы " дебиет майданы" журналыны №1 2 санында (1935ж.) жары к рдi. Б л жолы С.М ановты " аза ты ХУIIIГХIХ асырда ы дебиетiнi тарихынан очерк гер" (1 б лiм, Алматы, 1942, 14 6.) деген кiтабынан алынып сынылып отыр.

" дебиет майданы" журналында ы н с ада ле нi туу тарихын ашатын Б ар жырауды Абылай хан а айт ан оiр кыс алау жыры да ж р. Б ан ара анда, Абылаи хан бiр шаруа а рснжiп, Б ар а тез жетсiн деп жарлы берсе керек. Б ар келiп, Абылайды халы а еткен жа сы iстерiн келiстiре ма тап айт ан со , хан райынан айтып, бiр йiрлi ысыра бермекшi болады. Сонда жырау беретiн жылкы ны iшiнде екi жыл ы майы бар ысыра болсын деп осы жырды айтса керек. Жинаушысыны ла ап аты "К рi ла " осы жырды бас жа ында: "Бал ашта ы ата ты Шашубай а ынны айтуымен" деген т сiнiк бередi. ле нi бiрiншi б лiмi бiз бiлетiн Абылай а арнап айтыл ан жырды згеше бiр н с асы бол анды тан, екi б лiмiн де сол жариялан ан к йiндс берудi ж н к рдiк. Ол т мендегiшс:

Хан жарлы ы атты болды,
Шыбын жаннан т ттi болды.
Ша ыр ан со келдiм, ханым,
Жарлы ы ды айтармай,
Жiберген у зiрi iзге екi жауап айта алмай.
Кел десе келдiм, кет десе кеттiм,
Кет дегендей менi с йлетпей не сттiм?!
Бiр ауыз с з с рамай,
Басы ды кесемiн деп,
Менi шошытып т бiме жеттi !
Мен к ргенде, Абылай хан,
К йкентайдай л едi ,
Сен Т ркiстанда т р едi .
бiлм мбет дейтiн билер бегiнi олында
Жетiм бала болып ж р едi .
Ендi басы а ба онды,
Асты а та онды,
Алтын т ыр стiнде
А с ардай т ледi .
Сал ан сайын дедi ,
Алыстан тоят тiледi ,
дайды с йктi лы едi .
алма ты ашырды ,
Алатаудан асырды .
аза а жер ке ейттi ,
Д шпаны ды кемiттi —

дептi. Сонда Абылай: "Мына ан бiр йiр ысыра айдап кеп бер" — дейдi. Сонда Б ар:

Ма ан, хан Абылай,
Жа сы бiр ат берсiн,
Екi жыл ы майы бар ат берсiн.

ысыра бердім деп,
К ілі ізге алатын болса ыз,
Астымда ы к кшола а уат берсін.
Жерім ара от болушы еді,
арта болып ж рмесін.
Шылбырым ескі болушы еді,
Тарпа болып ж рмесін.
ыла ды ы базарды ша ан б зіндей болсын,
С лулы ы Абылай ханны зіндей болсын,
Ж рісі Б ар жырауды с зіндей болсын —

депті. Абылай ыра да ж рген ара к з, ара ауыз ояндай боз атын алдырып мінгізіп, зіні асында ж ретін жырауы еткен екен.

(" дебиет майданы", 164 165 б.)

Алыстан келген асыл м ра.

1. "Ай, Абылай, Абылай" — ал аш дебиетші А.Сейдімбековты "Ана тілі" газетінде "Алыстан келген асыл м ра" деген атпен 1990 жыл ы шілдені 12 к ні жарияла ан ле інен алынып басылды. М нда ол Б ар жырауды отыз алты тол ауыны ытайды астанасы Пекиндегі Байыр ы Манжы патшалы ыны оймасы аталатын Хуа шишы сарай ында са талып келген асыл м раны тап ан белгілі тарихшы М хтархан Оразбай лы екенін айтады. Авторды к рсетуінше, М. Оразбай лы сол ойма а маман ретінде ша ырылып, ж мыс стінде 990 беттік аза ле деріне тап болады. Соны ішінен 940 жолды Б ар жырауды 36 тол ауын к шіріп алады. С йтіп, ол б л м раны А. Сейдімбековке жеткізеді. Атал ан жыр "Бірінші тол ау" деп аталады. ал ан жырлар да осы ж йемен келеді. .

2. "К ллі лемді жарат ан"— б л да солай.
3. " былып т р ан б йшешек" — б л да солай.
4. "Он сегіз мы аламды жарат ан"— б л да солай.
5. "Керей, айда барасы "— б л да солай.
6. " лемді т гел к рсе де" — б л да солай.
7. "Ай, заман ай, заман ай"— б л да солай.
8. "Абылай ханны асында"— б л да солай.
9. "Айналасын жер т т ан"— б л да солай.
10. "Ай не болар к ннен со "— б л да солай.
11. "А самнан биік тау болмас"— б л да солай.
12. "Бірінші тілек тіле із"— б л да солай.
13. "Алыстан ызыл к рінсе"— б л да солай.
14. " аза ты ханы Абылай"— б л да солай.
15. "К рілік шіркін не ылмас?" — б л да солай.
16. "Арту арту бел келсе"— б л да солай.
17. "Балалы он жасы ыз"— б л да солай.
18. "Мінген аты арыса"— б л да срлай.
19. " ле — с зді данасы" — б л да солай.
20. "Алтын, к міс байда бар"— б л да солай.
21. "Ас ар тауды лгені"— б л да солай.
22. " алмаса айнар азайып" — "Ана тілі" газетіні 1990 жыл ы шілдені 19 к нгі санында жариялан ан ле ні жал асы. Сол газеттен алынып отыр.
23. "Жар басына онба ыз"— б л да солай.
24. "Б л, б л йрек, б л йрек" — б л да солай.
25. "К ктен б лт с гілсе"— б л да солай.
26. "Жарандарым, ойса дес" — б л да солай.
27. "Жал йры ы аба деп"— б л да солай.
28. "А ты йі Мешінде"— б л да солай.
29. " алданменен рысып" — б л да солай.
30. "Ас ар ата іспетті" — б л да солай.
31. "Хан а жауап айтпасам"— б л да солай.
32. "К пшек санды к ре ді"— б л да солай.
33. "Б ареке біз келдік''— б л да солай.
34. " келі бала жауж рек"— б л да солай.
35. "Ханымыз отыр а рып" — б л да солай.
36. " арт бердерім зіліп"— б л дасолай.

А ыз, гімелер.

1. "XVIII асырда ы батырлар туралы тарихи гімелер"— Ш. Ш. У лихановты бес томды шы армалар жина ынан (Алматы, 1984, 216 217 б., 1 том) алынып басылды. Орысшадан аза ша а аудар ан М.Жарм хамед лы.

2. "Абылай хан" — " аза дебиеті" газетінде басыл ан "Абылай хан" (№15, 10 к кек 1992 жыл, . Халит лыны "Тауарих Хамса Шархи" кітабынан аудар андар: С. Д уітов, М.Шафи ов) атты ма ала бойынша сынылып отыр.

3. "Абылай хан заманында" — М. Ж. К пей лынын "Абылай хан" атты "Егеменді аза стан" газетінде жариялан ан (11 а тар 1992 ж.) ма аласынан алынды. Жарияла ан дебиетші С.Д уітов.

4. "Абылай ханны т сі"—М.Ж.К пей лыны осы аттас "Егеменді азакстан" газетінде жариялан ан ма аласынан

алынып сынылып отыр. (6 с уір 1991 ж.). Жарияла ан С.Д уітов.

Б ар жырауды асыл тегі

Ар ын, одан одан, одан Дайыр ожа (А жол), одан ара (ара ожа), одан Мейрамсопы, одан С йіндік, одан аржас, одан Алтынторы, лы е, Бегім. Алтынторыдан М мбет лі, Жолымбет, Келімбет, Бегімбет, Арты . Жолымбет тен ойсары, ал аман, Рымбет, Назар. ал аманнан Б ар, Теке. лыкеден Телі. Бегімнен Сатыл ан.

Б ардан А дербіс, Жарыл ап, Жанта. Жарыл аптан Мы бай, Ж збай. Мы байдан теулі, теген. теген нен Бай бала, П шта ай. Байбаладан Аяпберген. Аяпбергеннен адір, адамбай, Оразбай, Рахымтай, Б пежан (1917). адірден Тілеу (1948). Тілеуден Ержан. адамбайдан Ахмет (1934), Батыр (1948). Ахметтен Амантай (1950), одан М хамет (1982). Батырдан Асылтай (1975). Б пежаннан Ескендір (1958), одан аныш (1989). Ж збайдан Т рымбай, рымбай, реке (а ын), Т ран лі, Жырымбай, Сі ірбай.

М А З М Н Ы

1. АЛ Ы С З . . . . 3 6 бет.

2. ЛЕ , ТОЛ АУЛАРЫ . . . . 7 42 бет.

3. АЛЫСТАН КЕЛГЕН АСЫЛ М РА . . . . 43 73 бет.

4. А ЫЗ, ГІМЕЛЕР . . . . 74 80 бет.

5. Т СІНІКТЕР . . . . 80 94 бет.

6. Б АР ЖЫРАУДЫ АСЫЛ ТЕГІ . . . . 94 бет.

Баспас з ж не б аралы а парат министрлігі

ISBN 5 7667 0355 4

Б ар жырау ал аман лы.

Шы армалар.

Сдано в набор 10.09.92. Подписано к печати 2.11.92 г. 60x90/16. Гарнитура "Тип Таймс". Печать офсетная. Объем 6 печ. л. Тираж 40 000 экз. Заказ 448.

Алма Атинское обл. производственное объединение "Полиграф" 480059, г. Алма Ата, ул. Мечникова 84.

Қазақстан Республикасының
мәдениет қоры
"Мұраттас" ғылыми-
зерттеу және
баспа орталығы